

Arrestasjon og integrasjon

Rettferdig rettergang som avslagsgrunn for europeisk arrestordre

Av Sander Stokke

STORTINGETS UTREDNINGSSSEKSJON

PERSPEKTIV 01/24

Forord

Denne utgaven av Stortingets perspektiv handler om Norges deltakelse i EUs arrestordresamarbeid. Artikkelen bygger på masteravhandlingen i rettsvitenskap jeg leverte ved Universitetet i Oslo våren 2023. Det sentrale spørsmålet i avhandlingen er rekkevidden av prinsippet om gjensidig tillit ved tolkningen av arrestordreloven. Dette er grunnleggende sett et spørsmål om norsk deltakelse i europeisk integrasjon. Avhandlingen er tilgjengelig i DUO vitenarkiv.

Masteravhandlingen skrev jeg da jeg var studentstipendiat ved Stortingets utredningsseksjon. Jeg er takknemlig for året som studentstipendiat i utredningsseksjonen. En stor takk til alle gode kollegaer for godt miljø, støtte og omtanke under skrivingen. Jeg er glad for at jeg fikk lov til å bli i seksjonen også etter oppgaven var levert.

Mine to kjære kontorkamerater, Hallvard og Håkon, gjorde året med skriving til et høydepunkt. Jeg ser tilbake på minnene og hverdagen på stipendiatkontoret med takknemlighet. Tarjei Bekkedal fortjener en stor takk for god veiledning. Den største takken fortjener min kjære familie, som alltid støtter meg og hjelper meg å løfte blikket.

Oslo, 28. februar 2024

Sander Stokke

Sammendrag

Norge og Island er «integreerte tredjestater» i det europeiske samarbeidet. Den unike relasjonen er skapt ved et omfattende samarbeid gjennom EØS-avtalen, Schengen-samarbeidet og andre avtaler. Norge og EU har om lag hundre avtaler. En av disse er avtalen om Norge og Islands deltakelse i EUs arrestordresamarbeid.

Arrestordresamarbeidet skal hindre at EU-, EØS- og Schengen-samarbeidet misbrukes av personer for å unndra seg straffeansvar. Systemet gjør dette ved å etablere en rettslig prosedyre, der statene har en plikt til å overlevere en person i henhold til en arrestordre de mottar fra en rettslig kompetent myndighet i et annet medlemsland. Denne prosedyren skiller seg fra det tradisjonelle utleveringssamarbeidet, som fulgte diplomatiske kanaler og statene hadde et politisk skjønn ved vurderingen av om utlevering skulle gjennomføres. Systemet skal bidra til en effektiv kriminalitetsbekjempelse i EU.

Prinsippet om gjensidig tillit er sentralt for å etablere en effektiv rettslig prosedyre. Prinsippet omtales som hjørnesteinen i samarbeidet. Enkelt forklart innebærer prinsippet at statene skal anta at andre stater etterlever EU-retten, og skal avstå fra å prøve dette. Prinsippet har fått utslag i regler i arrestordresystemet. Et tydelig utslag av prinsippet er at statene ikke skal prøve faktum eller skyld ved overlevering, men legge til grunn at mistanken og opplysningene i arrestordren er korrekte. Dette gjør at Norge stiller andre straffeprosessuelle krav til fengsling ved arrestordre enn i alminnelige straffesaker. Prinsippet om gjensidig tillit begrenser også adgangen til å hindre overlevering grunnet risiko for behandling i strid med menneskerettighetene.

EU-domstolen har utviklet en totrinnsstest for vurdering av om risiko for behandling i strid med menneskerettighetene kan hindre overlevering. Denne bygger på EMDs praksis ved utlevering, men følger en annen metodisk fremgangsmåte som tar hensyn til EUs grunnleggende målsetning om integrasjon. I juridisk teori er totrinnsstesten kritisert for å ikke favne om de forhold som skaper risikoen for behandling i strid med menneskerettighetene.

Europeiske staters manglende etterlevelse av menneskerettigheter tydeliggjør hvilke utfordringer prinsippet om gjensidig tillit skaper for Norge. EMD og EU-domstolen har i flere saker mot Polen konkludert med krenkelse av retten til rettferdig rettergang. Dette utfordrer bruken av prinsippet om gjensidig tillit, siden prinsippet bygger på at statenes evne til å etterleve sine EU-forpliktelser følger av EU-medlemskapet. Dette har skapt politiske utfordringer i EU. Disse utfordringene får betydning for Høyesteretts tolkning av norsk rett. Det sentrale spørsmålet er da betydningen dette har for Norges EMK-forpliktelser, ettersom Norges deltakelse ikke følger av medlemskap i en internasjonal organisasjon.

Artikkelen er basert på [masteravhandlingen](#) jeg leverte våren 2023.¹ Se også artikkelen «[Polske rettstatsutfordringer for norske domstoler](#)», hvor jeg redegjør for EMDs avgjørelser mot Polen.²

¹ Stokke (2023). Tilgjengelig i [DUO vitenarkiv](#).

² Stokke (2022). Tilgjengelig på [Lovdata.no](#).

INNHold

1	INNLEDNING	4
2	KRIMINALITETSBEKJEMPELSE I ET EUROPA UTEN LANDEGRENSER.....	5
2.1	Bakgrunnen for det europeisk arrestordresamarbeidet	5
2.2	Arrestordresystemets hovedtrekk	6
2.3	Norsk deltakelse	7
2.4	Arrestordreloven	8
3	MENNESKERETTIGHETER OG ARRESTORDRE	10
3.1	EMK og prinsippet om gjensidig tillit.....	10
3.2	EMDs tolkning av EMK artikkel 6 ved utlevering	13
3.3	EU-domstolens fremgangsmåte: Rettferdig rettergang som avslagsgrunn	15
4	MENNESKERETTIGHETENE VED OVERLEVERING FRA NORGE.....	17
4.1	Høyesteretts vurdering.....	17
4.2	HR-2020-553-U.....	17
4.3	HR-2022-863-A.....	19
5	SAMMENLIGNING AV EMD OG EU-DOMSTOLENS PRAKSIS	21
5.1	Utgangspunktet for sammenligningen	21
5.2	Hva er kjernen av retten til rettferdig rettergang?	22
5.3	Ivaretar EU-domstolens totrinnstest EMKs beskyttelsesnivå?	24
5.4	Er totrinnstesten egnet til å verne retten til rettferdig rettergang?	25
6	ARRESTORDRE OG NORGES EMK-FORPLIKTELSER	27
6.1	Hvilket instrument er rettslig relevant?.....	27
6.2	Ingen presumsjon for norsk etterlevelse av EMK	29
6.3	EMDs prøvingsintensitet	31
6.4	Konsekvensen av totrinnstesten for den norske rettighetsbeskyttelsen	32
7	KONKLUSJON	34
	KILDELISTE	36

1 INNLEDNING

Det moderne Europa kjennetegnes av å være ett område, der mennesker kan bevege seg mellom statene uten grensekontroll. Dette gjør det enkelt å reise på tvers av stater i Europa, også for personer som har begått kriminalitet som ønsker vekk fra gjerningsstedet. Dette kompliserer straffeforfølgningen, som tradisjonelt har vært knyttet til statenes territorium. EUs arrestordresamarbeid skal hindre at personer utnytter bevegelsesfriheten for å unndra seg straffeansvar ved å etablere en prosedyre for overlevering av personer til straffeforfølgning. Norge og Island deltar i samarbeidet gjennom en parallellavtale med EU.

Tema for denne utgaven av Stortinget perspektiv er Norges deltakelse i arrestordresamarbeidet. Et sentralt spørsmål i norsk rett er betydningen av Norges deltakelse i europeisk samarbeid. Samarbeidet stiller krav til våre nasjonale rettsregler og preger domstolenes tolkning av norsk rett og internasjonale forpliktelser. Sentralt i artikkelen er etterlevelsen av våre menneskerettslige forpliktelser ved deltakelse i EUs arrestordresamarbeid. Etter en kort introduksjon av arrestordresystemet og sentrale hovedtrekk, vil jeg i kapittel 3 og 4 redegjøre for EU-domstolen, EMD og Høyesteretts fremgangsmåte for spørsmålet om risiko for behandling i strid med menneskerettighetene hindrer overlevering og utlevering. I kapittel 5 sammenligner jeg EU-domstolens fremgangsmåte, som Høyesterett fulgte, med EMDs praksis. I kapittel 6 vurderer jeg betydningen av Høyesteretts tolkning for Norges EMK-forpliktelser.

Norge er en «integrert tredjepart» i EUs samarbeid. Det europeiske samarbeidet er bygd på et felles verdigrunnlag, som har skapt et interessefellesskap mellom statene i Europa. Selv om Norge deltar i store deler av samarbeidet, er formålet for vår deltakelse ulikt EU-statenes formål. Norge deler ikke EU-statenes målsetning om en stadig tettere samarbeid og nærmere sammenlutning mellom det europeiske folk, gjerne omtalt som integrasjonsmålsetningen. Dette er en utfordring for menneskerettsbeskyttelsen ved overlevering av personer fra Norge til straffeforfølgning i EU-stater. Norges deltakelse i systemet innebærer da en prioritering av deltakelse i europeisk samarbeid over andre rettslige verdier.

Arrestordresystemet innebærer et systemskifte i utleveringssamarbeidet i Europa. Tradisjonelt er utleveringssamarbeid tunge politiske og diplomatiske prosesser, noe det fortsatt er utenfor EU-sporet. Arrestordresamarbeidet etablerer en prosedyre der utleveringsspørsmålet er regulert av rettslige kriterier, uten politisk adgang til å hindre overlevering. Terminologibruken illustrerer dette. Arrestordreloven bruker begrepet overlevering der utleveringsloven bruker utlevering. Dette i tråd med den engelske språkutgaven av parallellavtalen og rammebeslutningen som bruker begrepet «surrender» i stedet for «extradition». Staten som sender arrestordren omtales som den utstedende stat, og staten som mottar arrestordren som den gjennomførende stat.

Rettighetsbeskyttelsen ved overlevering er aktualisert ved flere rettsavgjørelser. Høyesterett har vurdert i flere saker om arrestordre fra Polen må avslås grunnet risikoen for krenkelse av retten til rettferdig rettergang i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6. Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) og EU-domstolen har i flere saker mot Polen konkludert med krenkelse av samme rettighet. Vurderingen om det hindrer overlevering er krevende, siden rettigheten er en normering av rettsstatsprinsippet, som er en av EUs grunnleggende verdier. Brudd på statenes forpliktelser i strid med de grunnleggende verdiene utfordrer det europeiske samarbeidet. Manglende etterlevelse tydeliggjør hvilke utfordringer Norges deltakelse medfører.

2 KRIMINALITETSBEKJEMPELSE I ET EUROPA UTEN LANDEGRENSER

2.1 Bakgrunnen for det europeisk arrestordresamarbeidet

Det europeiske samarbeidet bygger på fri bevegelse uten grensekontroll. Den frie bevegelsen ble først etablert ved Roma-traktaten i 1957.³ Schengen-samarbeidet avskaffer grensekontroll mellom statene og er derfor tett knyttet til prosjektet om et indre marked.⁴ Norge er en del av dette markedet ved EØS-avtalen fra 1994. Schengen-tilknytningsavtalen innlemmet Norge i Schengen-samarbeidet og ble undertegnet i 1999. Siden etableringen av det indre markedet har samarbeidet blitt stadig mer omfangsrikt, som har skapt et behov for kompenserende sikkerhets tiltak. Arrestordresamarbeidet skal hindre at den EU-, EØS- og Schengen-samarbeidet misbrukes for å unndra seg straffeansvar.⁵

Utlevering av personer for straffbare forhold er et politisk spørsmål i den enkelte stat. Dette følger av suverenitetsprinsippet, som ble anerkjent ved freden i Westfalen i år 1648. Prinsippet innebærer at staten som et utgangspunkt bestemmer uinnskrenket på eget territorium.⁶ Det tradisjonelle utgangspunktet om at statenes justispolitiske myndighet er knyttet til statens territorium blir utfordret av åpne internasjonale samfunn.⁷ EU-statenes samarbeid om kriminalitetsbekjempelse og straffeforfølgning skiller seg fra tradisjonelle utleveringssamarbeid mellom stater, ved at utlevering ikke lenger er et politisk spørsmål i den enkelte stat.⁸ Arrestordresystemet er hjørnesteinen i dette samarbeidet, som ble etablert ved rammebeslutning 13. juni 2002.⁹ Samarbeidet ble ikke vurdert som Schengen-relevant.¹⁰

Det europeiske samarbeidet har altså skapt et behov for systemet, men er også en forutsetning for at systemet er en suksess, med rundt 20 000 arrestordre årlig. Prinsippet om gjensidig tillit er sentralt for å etablere en forenklet og effektiv prosedyre for overlevering,¹¹ der den gjennomsnittlige overleveringstiden er 17 dager ved samtykke og 56 dager uten samtykke.¹² Prinsippet er et normativt premiss som forplikter statene til å stole på at andre stater etterlever EU-retten ved gjennomføring av arrestordre. Denne tilliten er skapt gjennom omfattende og langvarig europeisk samarbeid.¹³ Samarbeidet er bygd på felles, grunnleggende verdier, som respekt for menneskeverd, frihet, demokrati, rettsikkerhet, respekt for menneskerettigheter.¹⁴ Høy grad av tillit, felles verdigrunnlag og et interessefellesskap gjør det mulig med et system der myndighetshandlinger

³ Se Stokke (2023) kapittel 2 for en redegjørelse av EUs utvikling som årsak og forutsetning for arrestordresamarbeidet.

⁴ Schengen-samarbeidet ble utvidet ved Schengen-konvensjonen i 1990 og innlemmet i EU i 1997, se Peers (2021) s. 754.

⁵ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 7 og Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 62.

⁶ Brownlie (2019) s. 192, Mathisen (2009) s. 92-93 og Helmersen (2018) s. 68 og 87-88.

⁷ Finstad (2014) s. 89, Mathisen (2009) s. 81 og Ruud (2017) s. 94.

⁸ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 8-9 og NOU 2022: 15 s. 36-37.

⁹ Rammebeslutning 2002/584/JHA av 18. juni 2002. Rammebeslutning er en form for rettsakt som ble avskaffet ved Lisboa-traktaten i 2009. Rammebeslutningen kan sammenlignes med dagens direktiver, men uten direkte virkning, se Peers (2021) s. 755.

¹⁰ Rammebeslutning som rettsakt kan sammenlignes med dagens direktiver, men uten direkte virkning, se Peers (2021) s. 755. Rammebeslutningen ble ikke ansett Schengen-relevant, se Prop. 137 LS (2010-2011) s. 8.

¹¹ Skre (2017) s. 10 og Prop. 137 LS (2010-2011) s. 7.

¹² EU-kommisjonen (u.å.). Det ble utstedt 20 226 arrestordre i 2019, mot 17 471 i 2018.

¹³ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 42.

¹⁴ TEU artikkel 2.

i en stat får virkninger i en annen stat. For Norge, som en «integrert tredjepart», innebærer prinsippet en ekstra rettslig utfordring.

2.2 Arrestordresystemets hovedtrekk

Rammebeslutningen er et systemskifte i utleveringssamarbeidet i Europa.¹⁵ Systemet etablerer en rettslig prosedyre, der samhandling foregår mellom statenes rettslige myndigheter, det vil si påtalemyndighet og domstoler.¹⁶ Dette til forskjell fra tradisjonelle utleveringsavtaler der utleveringsbegjæringen ble fremmet i diplomatiske kanaler.¹⁷ Sammenlignet med tidligere utleveringsavtaler i Europa, er adgangen til å nekte overlevering etter rammebeslutningen vesentlig redusert.¹⁸ Strengtidsfrister skal sikre effektiv gjennomføring av arrestordre.¹⁹

Statene har en plikt til å overlevere.²⁰ Rammebeslutningen fastsetter rettslige kriterier for overleveringsprosedyren, som hindrer politiske eller skjønnsmessige vurderinger om overlevering skal gjennomføres eller ikke. Avslag av en arrestordre må være begrunnet i de avslagsgrunnene som rammebeslutningen aksepterer.²¹ Plikten til å overlevere personer i henhold til arrestordren er utslag av prinsippene om gjensidig tillit og anerkjennelse.²² Prinsippet om gjensidig tillit innebærer derfor at avslagsgrunnene i arrestordresystemet skal tolkes strengt.²³

Den gjennomførende staten skal ikke prøve mistanken arrestordren bygger på.²⁴ Den gjennomførende staten skal anse opplysningene i arrestordren som korrekte. Til grunn for arrestordren i den utstedende stat ligger en nasjonal pågripelsesbeslutning, som må fattes i tillegg til arrestordren.²⁵ At opplysningene skal legges anses som korrekte uten rettslig prøving i den gjennomførende staten er utslag av prinsippet om gjensidig tillit. Den mistenktes rettsikkerhet ivaretas ved de krav som stilles til avgjørelsen av å utstede en arrestordre i den utstedende stat.

Prinsippet om gjensidig tillit²⁶ er et konstitusjonelt prinsipp i EU-retten og hjørnesteinen i arrestordresystemet.²⁷ EUs integrasjonsprosjekt forutsetter høy grad av tillit, der medlemsstatene har felles verdier, målsetninger og prinsipper.²⁸ EU-retten er bygd på et felles verdigrunnlag, og denne impliserer og rettferdiggjør den gjensidige tilliten mellom medlemsstatene.²⁹ Gjensidig tillit er et normativt prinsipp som forplikter medlemsstatene til å presumere at de andre statene

¹⁵ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 8.

¹⁶ Joined cases C-508/18 and C-82/19 PPU OG and PI avsnitt 65 og Case C-477/16 PPU Kovalkovas PPU avsnitt 41.

¹⁷ Ruud (2017) s. 189.

¹⁸ Ruud (2017) s. 189.

¹⁹ Tidsfristene for avgjørelse og gjennomføring av overlevering er regulert i rammebeslutningen artikkel 17 og 23.

²⁰ Rammebeslutningen artikkel 1 (2).

²¹ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 44.

²² Case C-452/16 Poltorak avsnitt 27.

²³ Case C-158/21 Lluís Puig Gordi and Others avsnitt 68 og Case C-665/20 PPU X avsnitt 46.

²⁴ Prop. 137 LS (2011-2012) s. 32, Ruud (2017) s. 189 og HR-2022-863-A avsnitt 18.

²⁵ Rammebeslutningen artikkel 8 (1) bokstav c.

²⁶ Prinsippene om gjensidig tillit og anerkjennelse omtales ofte i tett sammenheng. Gjensidig tillit innebærer en presumsjon om andre staters etterlevelse, mens gjensidig anerkjennelse er en forpliktelse til å anerkjenne avgjørelser uten prøving. Prinsippet om gjensidig anerkjennelse springer ut av den gjensidige tilliten, og ivaretar presumsjonen som følger av prinsippet om gjensidig tillit. I artikkelen konsentrerer jeg meg derfor om gjensidig tillit.

²⁷ Lenaerts (2017) s. 813.

²⁸ Janssens (2013) s. 151.

²⁹ Case C-216/18 PPU LM avsnitt 35.

følger EU-retten, inkludert pakten om grunnleggende rettigheter.³⁰ En stat er forpliktet til å stole på at en annen EU-stat er i stand til å etterleve de EU-rettslige forpliktelsene.³¹ Denne presumsjonen om andre staters etterlevelse kan kun begrenses i «exceptional circumstances».³² Presumsjonen som følger av prinsippet får utslag i regler som begrenser den gjennomførende statens kompetanse ved gjennomføring av arrestordre.

2.3 Norsk deltakelse

Utfordringene med grensekryssende kriminalitet i Europa gjelder også for Norge.³³ Siden rammebeslutningen faller utenfor EØS-avtalen og ikke er Schengen-relevant, deltok ikke Norge gjennom sine eksisterende folkerettslige forpliktelser.³⁴ Norge og Island ble invitert til forhandlinger om en parallellavtale til rammebeslutningen.³⁵ Avtale mellom Norge, Island og EU om overleveringsprosedyre mellom partene ble undertegnet 28. juni 2006, men trådte ikke i kraft før 1. november 2019.

Parallellavtalen har store likhetstrekk med rammebeslutningen.³⁶ Overleveringsprosedyren og tidsfristene er i utgangspunktet like, men parallellavtalen aksepterer flere avslagsgrunner.³⁷ I likhet med rammebeslutningen kan en arrestordre etter parallellavtalen avslås kun når avslaget er begrunnet i de aksepterte avslagsgrunnene. Rekkevidden av parallellavtalen blir begrenset av muligheten til å reservere seg mot overlevering av egne borgere og kravet om dobbel straffbarhet.³⁸ Norge har ikke avsagt reservasjon mot overlevering av egne borgere.

Prinsippet om gjensidig tillit har stor betydning for Norges gjennomføring av arrestordre. Et omfattende samarbeid med EU har skapt en relasjon med høy tillit.³⁹ De mange øvrige avtalene Norge og EU har inngått utgjør en del av den rettslige konteksten, som etter folkerettslig metode skal vektlegges ved tolkningen.⁴⁰ Ifølge EU-domstolen har samarbeidet skapt et «special relationship» mellom partene, som i flere saker har gjort at EU-domstolen har likestilt Norge og Island med EU-statene.⁴¹ Med henvisning til det «special relationship», har EU-domstolen anvendt EU-

³⁰ Opinion 2/13 of the Court on Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms avsnitt 191, Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 40-41, Case C-216/18 PPU LM avsnitt 36-37 og Case C-452/16 Poltorak avsnitt 26.

³¹ Lenaerts (2017) s. 812.

³² Opinion 2/13 of the Court on Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms avsnitt 191-192.

³³ NOU 2022: 15 s. 21 og Prop. 137 LS (2011-2012) s. 7.

³⁴ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 8.

³⁵ Mathisen (2009) s. 176 og Prop. 137 LS. (2011-2012) s. 8.

³⁶ Prop. 137 LS (2011-2012) s. 9 og NOU 2022: 15 s. 21.

³⁷ Mathisen (2009) s. 176. Dobbelt straffbarhet som avslagsgrunn og adgang til å reservere seg mot overlevering av egne borgere begrenser rekkevidden av parallellavtalen, se artikkel 3 og 7.

³⁸ Parallellavtalen artikkel 3 og 7.

³⁹ NOU 2012: 2 s. 232.

⁴⁰ VCLT artikkel 31 nr. 1 og nr. 3, bokstav c.

⁴¹ Case C-897/19 PPU *Ruska Federacija v. I.N.* avsnitt 44 og Case C-488/19 JR avsnitt 60. Se Arnesen (2022) s. 58-59 for hvilken betydning dette har for tolkningen av EU og EØS-retten. I *I.N.*-saken argumentert Norge forgjeves at parallellavtalen er en alminnelig folkerettslig avtale uten prinsippet om gjensidig tillit, se Opinion of Advocate General Tanchev on Case C-897/19 PPU avsnitt 57 og Case C-897/19 PPU *Ruska Federacija v. I.N.* avsnitt 72-75. Ifølge Lenaerts (2017) s. 813 skal formuleringen «mutual confidence» forstås likt som «mutual trust». Lenaerts påpeker at på fransk brukes samme om begge de engelske uttrykkene.

rettslige doktriner overfor Island,⁴² og akseptert at en litauisk domstols anerkjennelse av en norsk straffesak er en nasjonal avgjørelse.⁴³ Tilliten i parallellavtalen strekker seg utover den tilliten som følger av alminnelig folkerettslig metode.⁴⁴ Dette tydeliggjøres ved andre avtaler mellom EU og tredjestater, slik som handelsavtalen med Canada, der Canada ikke var forpliktet til å anvende prinsippet om gjensidig tillit.⁴⁵ Tilliten mellom partene har fått utslag i konkrete regler i parallellavtalen og arrestordreloven.

2.4 Arrestordreloven

Arrestordreloven gjennomfører parallellavtalen og konvensjonen om nordisk arrestordre. Arrestordreloven erstatter utleveringsloven 1975 for overlevering til EU-stater og Island, som fortsatt gjelder for utlevering til andre stater.⁴⁶ Arrestordreloven ble enstemmig vedtatt av Stortinget i desember 2011 etter en enstemmig innstilling fra Stortingets justiskomité, og har fortsatt bred politisk oppslutning.⁴⁷ Reglene om europeisk arrestordre er i NOU 2022: 15 foreslått videreført i utleverings- og arrestordreloven uten materielle endringer.

Overleveringsprosedyren i Norge innledes ved at myndighetene mottar en arrestordre eller at politiet påtreffer en person som er etterlyst i Schengen Information System (SIS) eller Interpol.⁴⁸ Oppfyller arrestordren formkravene, skal påtalemyndigheten pågripe og overlevere personen etter arrestordrelovens regler.⁴⁹ Påtalemyndigheten har kompetanse til å gjennomføre overleveringen, men retten skal ved kjennelse avgjøre om vilkårene for overlevering er oppfylt, uten å vurdere faktum eller skyldspørsmålet.⁵⁰

Norske myndigheter skal legge til grunn opplysningene i arrestordren, som danner grunnlaget for behandling av saken.⁵¹ Norske myndigheter har lagt til grunn at parallellavtalen bygger på prinsippet om gjensidig anerkjennelse.⁵² Flere bestemmelser i arrestordreloven er utslag av prinsippet om gjensidig anerkjennelse, som blant annet plikten til å overlevere når avslag ikke er begrunnet i de aksepterte avslagsgrunnene.⁵³ Prinsippet har også fått utslag i reglene som stilles for bruk av tvangsmidler ved gjennomføring av arrestordre.

⁴² Den såkalte Pethruhhin-doktrinen. Etter doktrinen skal en EU-stat som mottar en utleveringsbegjæring på en som er borger av et annet medlemsland, innlede samtaler med staten der personen er borger og gi dem mulighet til å straffeforfølge forholdet, se Case C-182/15 Petruhhin v. Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra avsnitt 50. Domstolen begrunnet Pethruhhin-doktrinens virkning i partenes uttrykk for gjensidig tillit i parallellavtalen, se avgjørelsens avsnitt 71-77 og Hillion (2021) s. 854-856.

⁴³ Case C-488/19 JR avsnitt 48 og 60-61. Merk likevel avgjørelsen i Case C-8/20 L.R. v. Bundesrepublik Deutschland, der tidligere avgjørelse i Norge ikke gjorde den nye søknaden til en «subsequent application», se avsnitt 41.

⁴⁴ Fredriksen (2023) uttrykker på s. 17 at EU-domstolens avgjørelse «should put to rest any doubt» om gjensidig tillit ved parallellavtalen. NOU 2022: 15 s. 82 og Justis- og beredskapsdepartementet (2020) s. 27 legger til grunn at prinsippet gjelder ved arrestordreloven.

⁴⁵ Opinion 1/17 of the Court on EU Canada Trade Agreement avsnitt 128-129 og Bekkedal (2021b) s. 722-723.

⁴⁶ Utleveringsloven § 1. Bestemmelsen ble endret da arrestordreloven trådte i kraft i 2019.

⁴⁷ Innst. 68 L (2011-2012) og Lovvedtak 19 (2011-2012).

⁴⁸ Arrestordreloven § 25 (1) og Justis- og beredskapsdepartementet (2020) side 6. Se Grøstad (2020) s. 236-241 for forklaring av overleveringsprosedyren fra Norge.

⁴⁹ Arrestordreloven §§ 1 (1) annet punktum og 13 (1) første punktum.

⁵⁰ Arrestordreloven §§ 13 og 14.

⁵¹ Ruud (2017) s. 189 og arrestordreloven §§ 13 og 14.

⁵² Prop. 137 LS (2010-2011) s. 9, NOU 2022: 15 s. 11, 22, 38 og 58, og HR-2022-863-A avsnitt 17.

⁵³ NOU 2022: 15 s. 22 og arrestordreloven §§ 13 og 14. Se Prop. 137 LS (2010-2011) s. 32 og 33 og Ruud (2020) kommentar til § 13.

Straffeprosessloven gjelder om ikke annet er bestemt,⁵⁴ men de alminnelige vilkårene for pågrepelse i §§ 171 og 172 gjelder ikke ved arrestordre.⁵⁵ Heller ikke pågripelsesgrunnene i §§ 171 (1) nr. 1-4 eller 172 gjelder. Kravet om tilstrekkelig grunn for pågrepelse og forholdsmessighet gjelder tilsynelatende som vanlig,⁵⁶ men det skal svært mye til for at disse hindrer gjennomføring av en arrestordre.⁵⁷ Personen skal informeres om at grunnlaget for pågripelsen er arrestordren og kan samtykke til overlevering.⁵⁸

I arrestordresaker stilles altså andre vilkår for pågrepelse og varetektsfengsling enn i alminnelige straffesaker. Et særtrekk for arrestordresaker er at det er en presumsjon om at personen skal varetektsfengsles.⁵⁹ En presumsjon innebærer en antagelse om et bestemt utfall, med mindre annet bevises. I arrestordresaker er altså utgangspunktet at personen skal pågripes og varetektsfengsles, uten at det stilles krav om skyld. Dette til forskjell fra alminnelige straffesaker, hvor det kreves skjellig grunn til mistanke, det vil si sannsynlighetsovervekt.⁶⁰ Presumsjonen og unntaket fra skyldkravet er klare utslag av prinsippet om gjensidig tillit.

Behandlingen av arrestordre er underlagt strenge tidsfrister. Rettskraftig kjennelse skal foreligge innen en uke etter pågrepelse når personen samtykker og innen 45 dager når personen ikke samtykker.⁶¹ Rettens avgjørelse sendes så til påtalemyndigheten, som innen tre dager skal avgjøre om arrestordren skal etterkommes.⁶² Påtalemyndigheten kan avslå overlevering om det allerede er satt i gang straffeforfølgning eller det foreligger en rettskraftig dom for forholdet i en Schengen-stat.⁶³ I visse tilfeller er det departementet som skal fatte avgjørelsen etter at retten har avgjort om vilkårene for overlevering er oppfylt.⁶⁴

Risiko for krenkelse av EMK er en avslagsgrunn etter arrestordreloven. Dersom overlevering vil være i strid med EMK, skal norske myndigheter avslå arrestordren.⁶⁵ Et slikt krav er ikke i EUs rammebeslutning. EMK-samsvar er altså gjort til en obligatorisk avslagsgrunn etter arrestordreloven som domstolene skal vurdere før overlevering gjennomføres.⁶⁶ Et slikt avslag forutsetter at det er konkrete holdepunkter for at overlevering vil være i strid med EMK.⁶⁷ Departementet

⁵⁴ Arrestordreloven § 3.

⁵⁵ Justis- og beredskapsdepartementet (2020) s. 10.

⁵⁶ Arrestordreloven § 13 (1) tredje punktum og straffeprosessloven § 170a.

⁵⁷ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 54.

⁵⁸ Arrestordreloven § 13, straffeprosessloven § 177 og Justis- og beredskapsdepartementet (2020) s. 11.

⁵⁹ Arrestordreloven § 13 (2) annet punktum, Prop. 137 LS (2010-2011) s. 35, NOU 2022: 15 s. 222 og Justis- og beredskapsdepartementet (2020) side 6.

⁶⁰ Straffeprosessloven §§ 171 og 184 andre ledd.

⁶¹ Arrestordreloven § 14 (3).

⁶² Arrestordreloven § 14 (3) femte punktum.

⁶³ Arrestordreloven § 12 (1).

⁶⁴ Se §§ 9 og 10. Et eksempel er når retten vurderer at forholdet er et politisk lovbrudd. Norge trenger da ikke å overlevere egne statsborgere til stater som har reservert seg mot overlevering av egne statsborgere for politiske lovbrudd til Norge og Island. En liste over hvilke stater som har avsagt slik reservasjon er gitt i Ruud (2020) kommentar til § 9.

⁶⁵ Arrestordreloven § 8 (2).

⁶⁶ Arrestordreloven § 14 (1) andre punktum og Justis- og beredskapsdepartementet (2020) s. 15-16.

⁶⁷ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 52.

bekreftet i forarbeidene til arrestordreloven at retten til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 kan begrunne avslag av en arrestordre.⁶⁸

EMK som avslagsgrunn følger uansett av øvrige norske rettskilder. EMK skal ved motstrid ha forrang for annen norsk lovgivning.⁶⁹ Rettighetsbestemmelsene i Grunnloven kapittel E bygger på rettighetene i EMK, som har forrang etter *lex superior*-prinsippet. Grunnlovens rettighetsbestemmelser skal tolkes «i lys av de folkerettslige forbilder», men med den presisering at det er Høyesterett som har ansvar for å «tolke, avklare og utvikle Grunnloven».⁷⁰ I motsetning til EØS-avtalen,⁷¹ er ikke arrestordreloven gitt forrang over annen lovgivning. En overlevering i strid med EMK ville derfor vært forhindret også uten bestemmelsen i arrestordreloven § 8 (2).⁷² Kravet om EMK-samsvar bidrar likevel til å tydeliggjøre EMKs rolle ved beskyttelse av rettigheter i Norge.⁷³ Som vi skal se senere skal det mye til for at EMK hindrer overlevering.⁷⁴

3 MENNESKERETTIGHETER OG ARRESTORDRE

3.1 EMK og prinsippet om gjensidig tillit

Menneskerettighetene er sentrale i relasjonen mellom stat og borger i det moderne Europa. Rettighetene i EMK har inspirert og bidratt til utviklingen av EUs rettighetskatalog, som vokste frem som uskrevne prinsipper gjennom EU-domstolens praksis.⁷⁵ Pakten om grunnleggende rettigheter var først en ikke-bindende erklæring, før den ved Lisboa-traktaten ble en del av EUs primærrett og likestilt med TEU og TFEU.⁷⁶ På tross av at paktens rettslige status ble oppgradert i 2009, fastholdt EU-domstolen frem til saken *Aranyosi og Căldăraru* i 2016 at rettighetsprøving var i strid med prinsippet om gjensidig tillit. EU-domstolen uttrykker i sin uttalelse om tilslutning til EMK at avslag begrunnet i paktens innebærer en begrensning av prinsippet om gjensidig tillit som kun skal skje i «exceptional circumstances».⁷⁷

Alle EU-statene er medlem av EMK. Statene har innenfor sitt myndighetsområde plikt til å sikre rettighetene og frihetene som er fastlagt i EMK.⁷⁸ EU-statene er derfor ansvarlig etter EMK for handlinger ved gjennomføring av en arrestordre.⁷⁹ Prinsippet om gjensidig tillit utfordrer partenes etterlevelse av menneskerettslige forpliktelser,⁸⁰ og skaper et spenningsforhold mellom

⁶⁸ Prop. 137 LS (2010-2011) s. 52. Bekreftet av Høyesterett i HR-2020-553-U avsnitt 9 og gjentatt i HR-2022-863-A avsnitt 29.

⁶⁹ Menneskerettsloven § 3.

⁷⁰ Se Rt. 2015 s. 93 avsnitt 57. Retten til rettferdig rettergang ble inntatt i Grunnloven § 95 ved grunnlovsrevisjonen i 2014, etter mønster fra EMK, se Dok.nr. 16 (2011-2012) s. 121. Rettsstatsprinsippet er dessuten grunnlovsfestet i Grunnloven § 2.

⁷¹ EØS-avtalen gjelder som norsk lov etter EØS-loven § 1, og er gitt forrang over norsk lov i EØS-loven § 2.

⁷² NOU 2022: 15 s. 83 og Kjølbro (2020) s. 545.

⁷³ NOU 2022: 15 s. 57.

⁷⁴ Se også Justis- og beredskapsdepartementet (2020) s. 27, som uttrykker at dette er fordi prinsippet om gjensidig tillit gjelder ved parallellavtalen og at alle EU-statene er bundet av EMK.

⁷⁵ Dashwood (2011) s. 359 og Tridimas (2006) s. 298.

⁷⁶ TEU artikkel 6 (1) og Dashwood (2011) s. 34.

⁷⁷ Opinion 2/13 of the Court on Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms avsnitt 191.

⁷⁸ EMK artikkel 1.

⁷⁹ EMK artikkel 1, Callawaert (2021) s. 106, Arnesen (2022) s. 78, Michuad v. France avsnitt 102 og Bosphorus v. Ireland avsnitt 102.

⁸⁰ Peers (2021) s. 769 og Callawaert (2021) s. 113.

systemets effektivitet og statenes rettighetsbeskyttelse.⁸¹ EMK forplikter statene til å gjennomføre «a review commensurate with the gravity of any serious allegation of a violation of fundamental rights in the State of origin»⁸². EMD har påpekt at EMK ikke hindrer statene å gjennomføre arrestordre, så lenge prinsippet om gjensidig tillit ikke anvendes «to the detriment of fundamental rights»⁸³. EMDs prøving er altså begrenset til kun de mest alvorlige brudd, der EU-statene må sikre en beskyttelse som ikke er «manifestly deficient».⁸⁴ EMDs reduserte prøving av EU-statenes handlinger ved gjennomføring av arrestordre følger av den såkalte *Bosphorus*-doktrinen.⁸⁵

Doktrinen innebærer at EMD presumerer at en stat etterlever EMK når den gjennomfører forpliktelser som følger av medlemskap i en internasjonal organisasjon, slik som EU. Doktrinen gjelder kun der den internasjonale organisasjonen har en rettighetsbeskyttelse som er «at least equivalent to that for which the Convention provides»⁸⁶. Dette er et krav om sammenlignbar, og ikke nødvendigvis identisk, rettighetsbeskyttelse.⁸⁷ Doktrinen forutsetter at staten ikke har et skjønn ved gjennomføringen,⁸⁸ siden den «does no more than implement legal obligations from its membership»⁸⁹. Det samme er tilfelle når staten ikke har utnyttet overvåkningsmekanismene EU-retten åpner for, for eksempel å forelegge saken for EU-domstolen.⁹⁰ Presumsjonen er tilbakevist om beskyttelsen av konvensjonsrettighetene var «manifestly deficient»⁹¹. *Bosphorus*-doktrinen er et klart uttrykk for EMDs tillit til EUs etterlevelse og sikring av rettigheter.⁹²

EU-domstolen og EMD har ulik metodisk fremgangsmåte for spørsmålet om rettighetene hindrer overlevering. EMDs tilnærming er en individorientert vurdering av risikoen for konvensjonsstridig behandling ved utlevering, og gjøres som en samlet vurdering uten prinsippet om gjensidig tillit.⁹³ EU-domstolens tilnærming er en systemorientert og gjøres i to trinn.⁹⁴ EU-domstolens totrinntest bygger imidlertid på EMDs praksis om utlevering, og søker å balansere denne med hensynet til arrestordresystemets effektivitet. Et underliggende premis for EU-domstolens bruk av totrinntesten er at denne samsvarer med EMDs praksis.⁹⁵ Selv om den underliggende rettigheten er lik, kan ulik metodisk fremgangsmåte gi en ulik grad av beskyttelse.⁹⁶ Håndhevelse av rettigheter er et spørsmål om hvordan rettighetene beskytter, og dette kan føre til at beviskravet gjør det vanskeligere å dokumentere en tilstrekkelig risiko.⁹⁷

⁸¹ Xanthopoulou (2020) s. 19 og Gonçalves (2022) s. 1.

⁸² Avotiņš v. Latvia avsnitt 114.

⁸³ Romeo Castaño v. Belgium avsnitt 84, Avotiņš v. Latvia avsnitt 116, Pirozzi v. Belgium avsnitt 62 og Bivolaru and Moldovan v. France avsnitt 101.

⁸⁴ Avotiņš v. Latvia avsnitt 114.

⁸⁵ Doktrinen kalles ofte også *Bosphorus*-presumsjonen, uten at det innebærer noen meningsforskjell. Begrepet brukes om hverandre i artikkelen.

⁸⁶ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 155.

⁸⁷ *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 97, *Avotiņš v. Latvia* avsnitt 155 og *Michuad v. France* avsnitt 103.

⁸⁸ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 157, *M.S.S. v. Belgium and Greece* avsnitt 338 og *Michuad v. France* avsnitt 103.

⁸⁹ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 156.

⁹⁰ *Michuad v. France* avsnitt 113-115.

⁹¹ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 156.

⁹² Callawaert (2021) s. 108.

⁹³ *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 114 og Callawaert (2021) s. 113.

⁹⁴ Callawaert (2021) s. 113.

⁹⁵ I likhet med HR-2022-863-A avsnitt 32 og NOU 2022: 15 s. 40.

⁹⁶ Callawaert (2021) s. 112.

⁹⁷ Callawaert (2022b) s. 26.

Pakten skal ikke gi dårligere rettighetsbeskyttelse enn EMK. Flere av bestemmelsene i pakten er inspirert av EMK,⁹⁸ og rettighetene er i stor grad like.⁹⁹ Dette gjelder også retten til rettferdig rettergang i pakten artikkel 47 (2), som er utviklet i lys av EMK artikkel 6.¹⁰⁰ Når rettigheter i pakten korresponderer med EMK, skal beskyttelsesnivået minimum sammenfalle med EMK slik bestemmelsen er tolket av EMD.¹⁰¹ Ulikhetene i den metodiske fremgangsmåten kan føre til at en EU-stat etter totrinnssteden kommer til et annet resultat enn det som følger av EMK og EMDs praksis.¹⁰² Dersom EU-domstolens totrinnsstet gir et lavere beskyttelsesnivå enn EMK, er totrinnssteden feil etter pakten artikkel 52 (3).

Bosphorus-doktrinen gjør det mulig for medlemsstatene å avstå fra å prøve om andre medlemsstater etterlever EU-retten. EU-domstolens fremgangsmåte uttømmer handlingsrommet i *Bosphorus*-doktrinen.¹⁰³ EMD har anvendt doktrinen ved prøvingen av EU-statenes gjennomføring av arrestordre, og da redusert prøvingen til om beskyttelsen var «manifestly deficient».¹⁰⁴ Dette innebærer at statenes forpliktelser etter EMK ikke står i veien for at prinsippet om gjensidig tillit gis full virkning, så lenge beskyttelsen ikke er «manifestly deficient».¹⁰⁵ Dette gjør at EU-statene kan oppstille presumsjonen som følger av prinsippet om gjensidig tillit mellom hverandre, uten risiko for overprøving av EMD. *Bosphorus*-doktrinen sørger derfor for en pragmatisk arbeidsdeling mellom EU-domstolen og EMD som hindrer konflikt mellom domstolene.¹⁰⁶

Bosphorus-doktrinen gjør at en grundig sammenligning av EU-domstolen og EMDs fremgangsmåte har begrenset interesse for EU-statene. Eventuelle ulikheter vil antageligvis ikke være tilstrekkelig for å gi en «manifestly deficient» beskyttelse. Siden pakten ikke skal gi dårligere beskyttelse enn EMK, er en sammenligning likevel av interesse også i EU-retten. For Norge er en sammenligning spesielt interessant, siden gjennomføringen av arrestordre ikke følger av medlemskap i en internasjonal organisasjon. Videre vil jeg redegjøre for EMD og EU-domstolens fremgangsmåte ved spørsmålet om utlevering ved risiko for behandling i strid med retten til rettferdig rettergang. Etter det, i kapitel 4, vil jeg redegjøre for Høyesteretts tolkning av samme spørsmål.

⁹⁸ Fredriksen (2013) s. 372.

⁹⁹ Callawaert (2021) s. 111.

¹⁰⁰ Joined cases C-585/18, C-624/18 og C-625/18 A. K. and Others v Sąd Najwyższy, CP v Sąd Najwyższy and DO v Sąd Najwyższy avsnitt 126-130 og Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 56.

¹⁰¹ Pakten artikkel 52 (3).

¹⁰² Callawaert (2022b) s. 27.

¹⁰³ Lenaerts (2017) s. 827-828. Siden *Bosphorus*-presumsjonen gjelder når statene kun gjennomfører EU-rett og pakten artikkel 52 (3) setter EMKs beskyttelse som nedre grense, er ikke presumsjonen et tolkningsprinsipp for statene *per se*. Doktrinen gir likevel et handlingsrom for EU-domstolen til å legge vekt på integrasjonshensyn som står i et spenningsforhold til EMK, uten at det gir «manifestly deficient» beskyttelse.

¹⁰⁴ Bivolaru and Moldovan v. France avsnitt 116.

¹⁰⁵ Pirozzi v. Belgium avsnitt 63.

¹⁰⁶ Fredriksen (2020) s. 709.

3.2 EMDs tolkning av EMK artikkel 6 ved utlevering

Retten til rettfærdig rettergang er sentral i den europeiske rettsstaten.¹⁰⁷ EMK artikkel 6 nr. 1 fastsetter at ved avgjørelse av sivile saker og straffesaker har enhver rett til en rettfærdig rettergang av en uavhengig og upartisk domstol som er «opprettet ved lov». Artikkel 6 nr. 1 oppstiller prinsipper og kriterier for behandling av sivile saker og straffesaker.¹⁰⁸ Kravene om uavhengighet, upartiskhet og opprettelse ved lov henger tett sammen og er en normering av maktfordelingsprinsippet.¹⁰⁹ Disse kravene er rettighetens institusjonelle krav, altså de krav som stilles til domstolene ved avgjørelse av saker.¹¹⁰

EMK begrenser statens kompetanse til å bestemme hvem som får oppholde seg i landet.¹¹¹ EMD har presisert at det er opp til statene å avgjøre hvem som har adgang til riket.¹¹² Samtidig kan ikke en stat etter EMK utlevere en person som dokumenterer en reell risiko for behandling i strid med konvensjonen ved utlevering, selv om handlingene foregår utenfor statens myndighetsområde.¹¹³ Det er da risikoen for krenkelser i den utstedende stat som hindrer utleveringen.¹¹⁴ Dersom en person legger frem en alvorlig og underbygd anførsel om at utlevering vil være en «manifestly deficient» beskyttelse av EMK, må den nasjonale domstolen vurdere anførselen.¹¹⁵

Terskelen er høy for at forhold i den utstedende staten hindrer overlevering. EMD aksepterte første gang i 1989 at EMK kan hindre utlevering. Klageren, som var tiltalt for drap i USA, anførte forgojves at manglende rettshjelp i USA ville være en krenkelse av EMK artikkel 6 (3) bokstav c, som regulerer siktedes rett til rettslig bistand.¹¹⁶ I *Soering*-saken formulerte domstolen at EMK kan hindre utlevering dersom personen «has suffered or risks suffering a flagrant denial of a fair trial in the requesting country»¹¹⁷. EMK krever altså risiko for at en person blir utsatt for en klar rettsnektelse i mottakerstaten for at EMK artikkel 6 skal hindre overlevering.¹¹⁸ Domstolen ga ingen indikasjoner på hvilke forhold som utgjør en klar rettsnektelse.¹¹⁹ Kravet om åpenbar rettsnektelse er en «stringent test of unfairness»¹²⁰. Dette innebærer en rettergang som er «manifestly contrary to the provisions of Article 6 or the principles embodied therein»¹²¹.

¹⁰⁷ *Soering v. the United Kingdom* avsnitt 113, *Colozza v. Italy* avsnitt 32 og *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b)* avsnitt 211 og 237.

¹⁰⁸ Sandvig (2022) artikkel 6 note 1.

¹⁰⁹ *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b)* avsnitt 232-233 og 237. Se også Pech (2021a) s. 310-318 og Strand (2015) s. 143-144.

¹¹⁰ *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b)* avsnitt 218 og 234.

¹¹¹ Mathisen (2009) s. 81.

¹¹² *Saadi v. Italy* avsnitt 124.

¹¹³ *Soering v. the United Kingdom* avsnitt 83 og Strand (2015) s. 131.

¹¹⁴ Ved utlevering til straffeforfølgning er utleveringssaken i den gjennomførende staten knyttet til straffesaken i den utstedende stat. I sivile saker vil sakene ikke være knyttet sammen, men det kan tenkes at en sak om anerkjennelse av utenlandsk rettsavgjørelse kan ha en «ekstraterritoriell virkning», se Kjølbro (2020). s. 546

¹¹⁵ *Pirozzi v. Belgium* avsnitt 64 og Kjølbro (2023) s. 545.

¹¹⁶ *Soering v. the United Kingdom* avsnitt 112-113.

¹¹⁷ *Soering v. the United Kingdom* avsnitt 113.

¹¹⁸ Mathisen (2009) s. 324.

¹¹⁹ Top (2021) s. 59.

¹²⁰ *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* avsnitt 260 og *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 115.

¹²¹ *Sejdic v. Italy* avsnitt 84 og gjentatt blant annet i *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 115, *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* avsnitt 258 og *Al Nashiri v. Poland* 562.

Manglene i mottakerstaten må være i kjernen av retten til rettførdig rettergang. En utlevering vil være en «flagrant denial of justice» når utleveringen innebærer «a breach of the principles of fair trial guaranteed by Article 6 which is so fundamental as to amount to a nullification, or destruction of the very essence, of the right guaranteed by that Article»¹²². En mangel som skal hindre utlevering etter EMK, må være i kjernen av rettigheten, og av en grad som medfører at kjernen «ødelegges». Klageren lyktes med å dokumentere en slik risiko i Othman (Abu Qatada), hvor det var snakk om risiko for bruk av bevis skaffet ved tortur, i strid med artikkel 6.¹²³

Det skal mer til for at en risiko for behandling i strid med konvensjonen hindrer utlevering, enn at handlinger begått av staten på eget territorium er en krenkelse.¹²⁴ Terskelen er høy for at utlevering er forhindret etter EMK. EMD har påpekt at forhold som kan hindre utlevering «goes beyond the mere irregularities or lack of safeguards in the trial procedures such as might result in a breach of Article 6 if occurring within the Contracting State itself»¹²⁵. Forhold som innebærer krenkelse i alminnelige saker, vil ikke nødvendigvis forhindre utlevering. Dette kan delvis begrunnes i behovet for en høy terskel som følge av de diplomatiske implikasjonene ved å forhindre utlevering, særlig ved EMK artikkel 6 nr. 1. Det er også et resultat av den logiske utfordringen med å vurdere risiko for konvensjonsstridig handlinger i fremtiden, sammenlignet med alminnelige saker med et begått hendelsesforløp.¹²⁶

I tillegg til at terskelen er høy, er beviskravet strengt. For at en risiko skal anses bevist, må personen føre bevis for at det er «substantial grounds for believing that, if removed from a Contracting State, he would be exposed to a real risk of being subjected to a flagrant denial of justice»¹²⁷. Dette er det samme beviskravet som gjelder i saker om utlevering etter artikkel 3.¹²⁸ Domstolene snur bevisbyrden dersom personen gir bevis for en reell risiko for åpenbar rettsnektelse.¹²⁹

EMD vurderer risikoen ut fra pålitelige kilder egnet til å opplyse om risikoen. I *Ahorugeze*-saken la EMD vekt på at Rwanda-tribunalet betraktet at det rwandiske rettsvesenet hadde de rettslige og konstitusjonelle rammer for å oppfylle kravene som stilles til uavhengighet og upartiskhet.¹³⁰ EMD har hindret deportering til USA i flere saker, siden den aktuelle militærdomstolen manglet nødvendig legitimitet og ikke var å anses som en domstol opprettet ved lov.¹³¹ Til støtte for dette viste EMD til avgjørelser fra amerikansk høyesterett.¹³² Dette er interessant i lys av EMD og EU-domstolens saker om krenkelse av retten til rettførdig rettergang i sakene mot Polen. Spørsmålet blir da hvilken betydning avgjørelsene har for vurderingen om en arrestordre kan gjennomføres.

¹²² *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 115. Formuleringen er hentet fra mindretallsvotumet i *Mamatkulov and Askarov v. Turkey*. Senere fulgt opp i *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* avsnitt 260.

¹²³ *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* avsnitt 282-285. Omtalt i Jacobs (2014) s. 277.

¹²⁴ Kjølbrot (2020) s. 543.

¹²⁵ *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 115 og *Harkins v. the United Kingdom* avsnitt 64.

¹²⁶ Se EMK artikkel 34 om individklager og ordlyden «hevder å ha blitt utsatt for en overtredelse» av EMK.

¹²⁷ *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 116.

¹²⁸ *Harkins v. the United Kingdom* avsnitt 65 og NOU 2022: 15 s. 29.

¹²⁹ *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 116.

¹³⁰ *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 125.

¹³¹ *Al Nashiri v. Poland* avsnitt 567 og *Husayn v. Poland* avsnitt 557. Domstolen gjentok dette da Romania ønsket å utlevere den samme personen noen år senere, se *Al Nashiri v. Romania* avsnitt 719.

¹³² *Al Nashiri v. Poland* avsnitt 567, *Husayn v. Poland* avsnitt 557 og *Al Nashiri v. Romania* avsnitt 719.

EMD har vært tilbakeholdne med å hindre utlevering til en annen konvensjonsstat.¹³³ Ved utlevering til en konvensjonsstat kan personen bringe en klage for domstolen dersom personen mener konvensjonsstridig behandling har funnet sted.¹³⁴ Det er likevel klart at EMK kan hindre utlevering til en konvensjonsstat. EMD har tilbakevist *Bosphorus*-doktrinen i arrestordresystemet ved overlevering til nettopp konvensjonsstaten Romania.¹³⁵ Dette gjaldt riktignok artikkel 3, som ikke er en prosessuell rettighet slik som EMK artikkel 6, og dermed ikke mulig å rette opp ved å foreta en ny rettergang som er rettferdig. I en annen sak vurderte EMD om artikkel 6 hindrer gjennomføringen av arrestordre i en sak det var avsagt en uteblivelsesdom. *Bosphorus*-presumsjonen ble ikke tilbakevist i saken.¹³⁶

3.3 EU-domstolens fremgangsmåte: Rettferdig rettergang som avslagsgrunn

EU-domstolen aksepterte i 2016 at rettighetene i pakten kan begrunne avslag av arrestordre. Frem til dette avsto domstolen konsekvent paktens rolle i arrestordresystemet.¹³⁷ Før EU-domstolen aksepterte pakten som avslagsgrunn, ble domstolen kritisert for å legge større vekt på gjensidig tillit enn beskyttelse av grunnleggende rettigheter.¹³⁸ Anerkjennelse av pakten som avslagsgrunn innebærer en begrensning av prinsippet om gjensidig tillit, ved at presumsjonen som følger av prinsippet ikke er absolutt. Det er viktig for statenes EMK-forpliktelser at EU-domstolen har myknet prinsippet om gjensidig tillit, samtidig som de ivaretar integrasjonshensynet.¹³⁹ EU-domstolens fremgangsmåte balanserer hensynet til arrestordresystemets effektivitet og etterlevelsen av grunnleggende rettigheter.¹⁴⁰

EU-domstolen har etablert en fast fremgangsmåte for om pakten hindrer overlevering. Fremgangsmåten til EU-domstolen skiller seg fra EMDs praksis.¹⁴¹ Første gang EU-domstolen aksepterte at pakten i ekstraordinære tilfeller kan begrunne avslag av en arrestordre var i den prejudisielle avgjørelsen i saken *Aranyosi og Căldăraru*.¹⁴² Fremgangsmåten var inspirert av avgjørelser i asylsamarbeidet, der EU-domstolen uttrykte at presumsjon som følger av prinsippet om gjensidig tillit, altså andre staters etterlevelse av EU-retten, kan tilbakevises.¹⁴³ Avgjørelsen markerer starten på at domstolen avveier systemets effektivitet mot beskyttelse av borgeres rettigheter og statenes etterlevelse av menneskerettslige forpliktelser.¹⁴⁴

¹³³ Rettighetene i EMK også kan gi statene en forpliktelse til å overlevere en person, se saken *Romeo Castaño v. Belgium* fra EMD. Se Top (2021) s. 62-65 for omtale av saken.

¹³⁴ *Cenaj v. Grece and Albania* side 8, *Stapelton v. Ireland* avsnitt 26 og *Mathisen* (2009) s. 324.

¹³⁵ *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 126.

¹³⁶ *Pirozzi v. Belgium* avsnitt 71.

¹³⁷ *Case C-396/11 Cipirian Vasile Radu* avsnitt 39.

¹³⁸ Peers (2015) s. 221.

¹³⁹ *Lenaerts* (2017) s. 806-807 og Top (2021) s. 65.

¹⁴⁰ *Callawaert* (2021) s. 113, *Xanthopoulou* (2018) s. 495 og *Lenaerts* (2017) s. 806-807.

¹⁴¹ Se *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 114. EMD påpeker materiell likheten, men holder seg til sin fremgangsmåte. EMD finner krenkelse av EMK artikkel 3 for den ene klageren, selv uten å vurdere generelle og systematiske mangler i Romania. Se *Callawaert* (2022b) s. 26-27 for en nærmere analyse.

¹⁴² Peers (2021) s. 764. EU-domstolen fikk her forelagt spørsmålene av nasjonale domstoler. I slike saker utpeker domstolen hvordan spørsmålet skal løses, uten å gi en endelig dom i saken.

¹⁴³ *Joined cases C-411/10 and C-493/10 N.S. v. Secretary of State for the Home Department and M. E. and Others v Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform* avsnitt 103-105. I avgjørelsen brukte domstolen prinsippet om gjensidig tillit som et konstitusjonelt prinsipp, se avsnitt 83 og *Lenaerts* (2017) s. 813.

¹⁴⁴ Peers (2021) s. 765. Se også *Xanthopoulou* (2018) s. 495 og *Callawaert* (2021) s. 113.

Utviklingen ble drevet frem av EMDs avgjørelser om soningsforhold i strid med EMK.¹⁴⁵ Tyske myndigheter spurte EU-domstolen om overlevering er forhindret etter EMDs saker om at soningsforholdene i Romania og Ungarn var i strid med EMK artikkel 3.¹⁴⁶ Pakten har en tilsvarende bestemmelse i artikkel 4. EU-domstolen aksepterte at pakten kan begrunne avslag, og påpekte at statene skal nekte overlevering som vil være i strid med pakten.¹⁴⁷ Domstolen forankret dette i rammebeslutningen artikkel 1 (3). Prinsippet om gjensidig tillit kan kun begrenses i «exceptional circumstances».¹⁴⁸

EU-domstolen har som nevnt etablert en totrinnstest for spørsmålet om soningsforholdene er «exceptional circumstances» som hindrer overlevering. Totrinnstesten stiller krav om generelle og systematiske mangler, og at konkrete forhold gir en reell risiko for at personen blir utsatt for systematiske mangler ved overlevering.¹⁴⁹ Denne fremgangsmåten har Høyesterett fulgt ved tolkningen av arrestordreloven § 8 (2).¹⁵⁰ Ved å kombinere en systematisk og individuell vurdering, søker EU-domstolen å balansere EUs systemorienterte tilnærming med EMDs individorienterte fremgangsmåte.¹⁵¹

Første trinn er en vurdering om det er systematiske mangler ved soningsforholdene i den utstedende stat.¹⁵² På trinn en vurderer domstolen, på grunnlag av oppdatert og troverdig informasjon, om soningsforholdene er systematisk mangelfulle.¹⁵³ Mangler som er rettet mot bestemte grupper mennesker eller begrenset til visse områder kan også være tilstrekkelig for at trinn en er oppfylt.¹⁵⁴ En reell risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling som følge av de generelle soningsforholdene er imidlertid ikke alene tilstrekkelig for å hindre overlevering.¹⁵⁵

Andre trinn er en vurdering av om det er en reell risiko for at personen vil bli utsatt for de systematiske manglene ved overlevering.¹⁵⁶ Når en rettslig kompetent myndighet har identifisert systematiske og generelle mangler, må det videre vurderes om det på grunnlag av konkrete forhold i saken er alvorlig grunn til å anta at personen ved overlevering utsettes for en reell risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling.¹⁵⁷ EU-domstolen anvender her EMDs beviskrav, men individualiserer det til et krav om at det er konkrete forhold hos den enkelte som gjør at de generelle og systematiske manglene får utslag i saken. Basert på informasjon fra den utstedende stat og annen relevant informasjon, skal den rettslig kompetente myndighet vurdere om det er en

¹⁴⁵ Peers (2021) s. 765 og Top (2021) s. 65.

¹⁴⁶ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 43 og 60.

¹⁴⁷ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 98-102 og Xanthopoulos (2018) s. 495.

¹⁴⁸ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 78 og 82.

¹⁴⁹ Peers (2021) s. 765.

¹⁵⁰ Se HR-2020-553-U og HR-2022-863-A.

¹⁵¹ Callawaert (2021) s. 113.

¹⁵² Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 89 og Peers (2021) s. 765.

¹⁵³ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 89.

¹⁵⁴ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 89.

¹⁵⁵ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 91-93.

¹⁵⁶ Peers (2021) s. 765.

¹⁵⁷ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 94.

reell risiko for at personen vil bli utsatt for en umenneskelig og nedverdiggende behandling. Er det en slik risiko, skal overleveringen utsettes.¹⁵⁸

EU-domstolen aksepterte i 2018 at retten til rettferdig rettergang kan hindre overlevering.¹⁵⁹ En irsk domstol spurte EU-domstolen om overlevering til Polen kan nektes grunnet domstolens manglende uavhengighet, og om det i så fall kreves konkrete holdepunkter.¹⁶⁰ Om retten til rettferdig rettergang i pakten artikkel 47 hindrer overlevering skal vurderes etter totrinnsstesten. EU-domstolen har ved gjentatte foreleggelsler fra medlemsstater fastholdt at det skal gjøres en vurdering i to trinn, uten at omfanget av mangler på et trinn påvirker kravene som stilles på det andre trinnet.¹⁶¹ Dette har blitt sterkt kritisert. I EU-domstolens prejudisielle avgjørelser fremstår totrinnsstesten som en refleksjon av EMDs praksis. I konkrete saker der totrinnsstesten blir brukt er det tydelig at dette ikke alltid er tilfellet, noe Høyesteretts behandling illustrerer. I neste kapittel behandler jeg Høyesteretts vurdering av spørsmålet om overlevering, før jeg i neste kapittel sammenligner EU-domstolens totrinnsstest og EMDs praksis.

4 MENNESKERETTIGHETENE VED OVERLEVERING FRA NORGE

4.1 Høyesteretts vurdering

Norske myndigheter skal etter arrestordreloven og menneskerettsloven avslå en arrestordre hvis gjennomføring av den vil være i strid med EMK.¹⁶² Høyesterett har ved to anledninger vurdert om en arrestordre fra Polen skal avslås etter arrestordreloven § 8 (2) fordi overlevering vil være i strid med retten til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6.¹⁶³ I begge sakene var spørsmålet om mangler i oppnevningssprosedyren av dommere og domstolens uavhengighet i mottakerstaten hindret overlevering.¹⁶⁴ Høyesterett la stor vekt på EU-domstolens praksis ved tolkningen av arrestordreloven § 8 (2).

4.2 HR-2020-553-U

Høyesterett vurderte for første gang om arrestordreloven § 8 (2) hindrer overlevering i HR-2020-553-U. Glåmdal tingrett fant at vilkårene for overlevering av en person som siktet for fire tilfeller av innbrudd i Polen var oppfylt. Eidsivating lagmannsrett forkastet anken. Høyesteretts ankeutvalg påpeker at det er nødvendig å gå inn på polsk lovgivning for å vurdere EMK artikkel 6 og arrestordreloven § 8 (2).¹⁶⁵

Ankeutvalget redegjør for EMDs tolkning av EMK i utleveringssaker, og slår fast at praksisen samsvarer med EU-domstolens totrinnsstest.¹⁶⁶ I likhet med EU-domstolen oppstiller

¹⁵⁸ Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft avsnitt 95 og 98.

¹⁵⁹ Case C-216/18 PPU LM avsnitt 59.

¹⁶⁰ Case C-216/18 PPU LM avsnitt 25.

¹⁶¹ Case C-216/18 PPU LM avsnitt 68.

¹⁶² Arrestordreloven § 8 (2) og menneskerettsloven § 3.

¹⁶³ En avgjørelse i ankeutvalg i HR-2020-553-U og en avgjørelse i avdeling HR-2022-863-A. I tillegg har ankeutvalget avslått flere saker uten å foreta en realitetsvurdering av arrestordreloven § 8 (2).

¹⁶⁴ Se Stokke (2022) for en nærmere gjennomgang av EMDs praksis.

¹⁶⁵ HR-2020-553-U avsnitt 7. Ankeutvalgets kompetanse til å behandle anke over kjennelse som gjelder tolkningen av en rettsregel, jf. straffeprosessloven § 388 nr. 3, inkluderer normalt ikke kompetanse til å tolke utenlandsk rett. I saken var det imidlertid nødvendig, siden det ville vært uheldig om ankeutvalget var bundet av lagmannsrettens forståelse av den utenlandske rettstilstanden, siden det er nettopp denne som er grunnlaget for et eventuelt brudd.

¹⁶⁶ HR-2020-553-U avsnitt 9-11.

ankeutvalget EMDs praksis som en vurdering i to trinn, med krav om konkrete holdepunkter som er adskilt fra vurderingen av de generelle og systematiske mangler.¹⁶⁷ Parallelt med å anvende totrinns-testen, sammenholder ankeutvalget domstolenes praksis.

Ankeutvalget viser til EMDs avgjørelser i *Soering* og *Ahorugeze* for å fastslå når EMK hindrer utlevering. Ankeutvalget slår fast at EMK artikkel 6 kan hindre utlevering som personen «risk suffering a flagrant denial of justice in the requesting country»¹⁶⁸. Ankeutvalget presiserer at dette er forstått strengt, som et krav om en rettergang som er «manifestly contrary to the provisions of Article 6 or the principles embodied therein»¹⁶⁹. Etter *Ahorugeze*-saken kreves det et brudd på prinsippene i retten til rettferdig rettergang «so fundamental as to amount to a nullification, or destruction of the very essence, of the right guaranteed by that Article»¹⁷⁰. Ankeutvalget oppsummerer EMDs praksis ved at «det må foreligge en reell risiko for krenkelse av kjerneinnholdet i retten til rettferdig rettergang».¹⁷¹ Dette samsvarer ifølge ankeutvalget med totrinns-testen.¹⁷² Ankeutvalget vurderer så om situasjonen i Polen gir risiko for en slik krenkelse.

Ankeutvalget konkluderer at vilkåret på første trinn er oppfylt. På trinn en vurderer ankeutvalget rettspraksis fra Norge og EU-domstolen, samt rapporter fra Europarådets Venezia-kommisjon. Ankeutvalget fant det klart at de polske domstolene og dommernes uavhengighet var truet, og at lovendringene i årene før kjennelsen styrket presset på dommernes uavhengighet. Manglene var av en karakter som gjorde at vilkåret om generelle og systematiske mangler var klart oppfylt.¹⁷³

Generelle og systematiske mangler er ikke tilstrekkelig for å hindre overlevering. EU-domstolen krever som trinn to at det dokumenteres «alvorlige grunde til at antage, at den pågældende løber en reel risiko for krænkelse af sin grundlæggende ret til en uafhængig domstol og dermed af kerneindholdet i vedkommendes ret til en retfærdig rettergang»¹⁷⁴. Ankeutvalgets uttalelser i overgangen fra første til andre trinn om hvilke mangler som kreves, er klart inspirert av EU-domstolens praksis. Ifølge ankeutvalget må det gjøres en konkret vurdering fordi en dommer som risikerer skjønsmessige sanksjoner eller er politisk utnevnt, ikke er «ute av stand til å yte en rettferdig rettergang i saker helt uten politiske overtoner eller andre omstendigheter som gir grunn til å tvile på dommerens evne til å opptre uavhengig og upartisk»¹⁷⁵.

EMDs beviskrav innebærer at det må gis bevis som viser at det er alvorlige grunner til å anta at personen ved utlevering blir utsatt for en reell risiko for en åpenbar rettsnektelse.¹⁷⁶ EU-domstolen og Høyesterett fremstiller dette som et krav om subjektive forhold hos personen som gjør at de generelle manglene materialiserer seg i saken. I likhet med EU-domstolen individualiserer

¹⁶⁷ HR-2020-553-U avsnitt 9 og 22-24, jf. Prop. 137 LS (2010-2011) s. 9.

¹⁶⁸ *Soering v. the United Kingdom* avsnitt 113. Høyesterett viser til denne uttalelsen i avgjørelsene HR-2020-553-U avsnitt 9 og HR-2022-863-A avsnitt 30.

¹⁶⁹ *Sejdovic v. Italy* avsnitt 84 og *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* avsnitt 258.

¹⁷⁰ *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 115. Referert i HR-2020-553-U avsnitt 9. Min kursivering.

¹⁷¹ HR-2020-553-U avsnitt 10.

¹⁷² HR-2020-553-U avsnitt 11.

¹⁷³ HR-2020-553-U avsnitt 21-22.

¹⁷⁴ *Case C-216/18 PPU LM* avsnitt 75. Referert av ankeutvalget i HR-2020-553-U avsnitt 11.

¹⁷⁵ HR-2020-553-U avsnitt 22. *Case C-216/18 PPU LM* avsnitt 75. Referert til av ankeutvalget i HR-2020-553-U avsnitt 11.

¹⁷⁶ Se *Ahorugeze v. Sweden* avsnitt 116.

ankeutvalget EMDs beviskrav til et krav om konkrete forhold tilsvarende andre trinn i totrinnsstesten. Dette betyr ikke nødvendigvis at resultatet blir ulikt, men som jeg kommer tilbake til i kapittel 6.2, kan dette få særlig betydning for Norges etterlevelse av EMK, siden *Bosphorus*-doktrinen ikke gjelder for Norges gjennomføring av arrestordre.

Vilkåret på andre trinn var ikke oppfylt. Ankeutvalget slår fast at det ikke er anført spesielle omstendigheter ved saken som tilsier at personen ikke vil få en rettferdig rettergang. Ankeutvalget legger til at det er vanskelig å se hvilke forhold som kan gjøre at rettergangen i en sak som denne ikke er rettferdig. Det var derfor ikke ført bevis for subjektive forhold som gjør at de generelle manglene vil materialisere seg i saken. Ankeutvalget konkluderte derfor med at overlevering ikke vil være i strid med EMK artikkel 6 og forkastet anken.¹⁷⁷

Ankeutvalgets avgjørelse ble fulgt i underrettspraksis og av ankeutvalget i senere avgjørelser.¹⁷⁸ Einarsen og Holmøyvik kritiserte avgjørelsen, siden de mener den var for viktig for skriftlig behandling i ankeutvalg, og derfor heller burde vært behandlet i avdeling.¹⁷⁹ Etter ankeutvalgets avgjørelse konkluderte EMD med krenkelse av EMK artikkel 6 i flere saker mot Polen.¹⁸⁰ Et fellestrekk ved disse sakene var at endringer i rettssystemets organisering ga økt politisk innflytelse på domstolene og rettssystemet.¹⁸¹ Avgjørelsene fra EMD gjorde at Vestfold tingrett høsten 2021 i en annen sak som om utlevering til Polen fant grunn til å moderere totrinnsstesten.¹⁸²

4.3 HR-2022-863-A

Da Høyesteretts ankeutvalg på ny fikk spørsmål om EMK artikkel 6 og arrestordreloven § 8 (2) hindrer overlevering til Polen, valgte de å henvise saken til avdeling.¹⁸³ Saken gjaldt overlevering av en person mistenkt for ni tilfeller av grov narkotikakriminalitet. Buskerud tingrett fant i oktober 2021 at vilkårene for overlevering var oppfylt.¹⁸⁴ Borgarting lagmannsrett kom kort tid senere til samme konklusjon, og forkastet anken.¹⁸⁵ Høyesterett behandlet saken i avdeling våren 2022.

Høyesterett fulgte totrinnsstesten på ny i 2022. Høyesterett viet stor oppmerksomhet til rettskildepørsmålet ved tolkningen av arrestordreloven § 8 (2). Høyesterett forankret totrinnsstesten i homogenitetsmålsetningen, prinsippet om gjensidig tillit og samsvaret mellom EMK og pakten.¹⁸⁶ Bruken av totrinnsstesten ved tolkning av arrestordreloven § 8 (2) forutsetter at denne samsvarer med EMDs praksis. Ifølge Høyesterett «belyser og utdyper» EU-domstolens praksis statenes

¹⁷⁷ HR-2020-553-U avsnitt 24.

¹⁷⁸ Tre dager senere nektet ankeutvalget saken fremmet i HR-2020-560-U, og i flere senere saker, se LB-2020-140413, nektet fremmet i HR-2020-1955-U, og LB-2021-166203, nektet fremmet i HR-2021-2367-U.

¹⁷⁹ Einarsen (2020).

¹⁸⁰ Se Stokke (2022) for nærmere omtale av sakene.

¹⁸¹ Grzęda v. Poland avsnitt 348 om at lovendringene har svekket domstolenes uavhengighet. Se også Stokke (2022) for en redegjørelse for avgjørelsene fra EMD.

¹⁸² TVES-2021-144871. Vestfold tingrett reduserte kravet til konkrete holdepunkter til et minimum, uten å forkaste totrinnsstesten. Etter å ha redegjort for situasjonen i Polen, med utgangspunkt i EMDs avgjørelser, avlo tingretten overlevering. Holmøyvik omtaler tingrettens fremgangsmåte som en mer realistisk tilnærming til EMK artikkel 6, se Holmøyvik (2021) s. 3. Tingrettens avgjørelse er nærmere behandlet i Stokke (2023) kapittel 5.3.

¹⁸³ Se ankeutvalgets avgjørelse HR-2021-2178-U.

¹⁸⁴ TBUS-2021-71926.

¹⁸⁵ LB-2021-143793.

¹⁸⁶ HR-2022-863-A avsnitt 17, 19-20 og 31-32.

forpliktelse etter EMK artikkel 6 slik bestemmelsen er tolket av EMD.¹⁸⁷ Dette er et grunnleggende premiss for at Høyesterett adopterer tottrinnsstenen og legger stor vekt på EU-domstolens praksis ved tolkningen av arrestordreloven.¹⁸⁸ Fremgangsmåten gjør at Høyesterett ikke vurderer om manglene er en åpenbar rettsnektelse i strid med EMK. Dette til tross for at parallellavtalen artikkel 1 (3) utpeker EMK som det relevante menneskerettslige instrumentet og kravet i arrestordreloven § 8 (2) om EMK-samsvar ved overlevering.

Høyesterett i avdeling legger stor vekt på prinsippet om gjensidig tillit. Prinsippet om gjensidig tillit ble ikke nevnt da Høyesterett vurderte spørsmålet i ankeutvalg i 2020. I 2022 påpeker Høyesterett at prinsippet om gjensidig tillit er hjørnesteinen i rammebeslutningen, og at det samme er tilfelle etter parallellavtalen.¹⁸⁹ Prinsippet kommer tydelig frem i Høyesteretts argumentasjon. Prinsippet betydning tydeliggjøres ved at Høyesterett konkluderer med at det risikoen for krenkelse ikke er tilstrekkelig, til tross for en svært kritisk karakteristik av tilstanden til det polske rettsvesenet.¹⁹⁰

Tolkningen av arrestordreloven § 8 (2) skal gjøres etter tottrinnsstenen. Første trinn er en vurdering «om det på grunn av systematiske eller generelle mangler er reell risiko for brudd på retten til rettferdig rettergang»¹⁹¹. Andre trinn er en vurdering av betydningen «de systematiske eller generelle manglene som måtte være konstatert i første trinn, skal få for avgjørelsen av den konkrete saken som er til behandling»¹⁹². Arrestordren skal ikke fullbyrdes dersom det er alvorlige og godgjorte grunner til å anta at «det er en reell risiko for at den personen som er begjært overlevert, vil få krenket sin rett til rettferdig rettergang»¹⁹³. I tråd med EU-domstolens praksis stiller andre trinn krav om konkrete forhold som gjør at de generelle manglene får utslag i saken. Høyesterett gir en svært kritisk karakteristik av situasjonen i Polen på trinn en:

Av disse grunner er det utvilsomt betydelige systematiske og generelle mangler ved det polske rettsvesenet. Generelt sett skaper disse manglene etter min mening *reell risiko* for brudd på selve kjerneinnholdet i den grunnleggende retten til rettferdig rettergang. *Polske domstoler kan for tiden ikke betraktes som uavhengige*, blant annet fordi mange dommere i de ordinære domstolene ikke er utnevnt etter betryggende prosedyrer. Viktigere i vår sammenheng er likevel risikoen for at det gjennomgripende disiplinærsystemet, i praksis ledet av justisministeren og rettet mot alle landets dommere, *setter dommerne ut av stand til å opptre uavhengig og upartisk i den enkelte sak*.¹⁹⁴

Høyesterett maler med bredere pensel her enn det EMD gjør.¹⁹⁵ Dette har sammenheng med forskjellene i vurderingene domstolene gjør.¹⁹⁶ EMD foretar en vurdering av et begått hendelsesforløp, mens Høyesterett vurderer risikoen for krenkelse ved overlevering. Siden EMK artikkel

¹⁸⁷ HR-2022-863-A avsnitt 32.

¹⁸⁸ HR-2022-863-A avsnitt 32.

¹⁸⁹ HR-2022-863-A avsnitt 17.

¹⁹⁰ Se karakteristikken av det polske rettssystemet i HR-2022-863-A avsnitt 53.

¹⁹¹ HR-2022-863-A avsnitt 34.

¹⁹² HR-2022-863-A avsnitt 35.

¹⁹³ HR-2022-863-A avsnitt 36.

¹⁹⁴ HR-2022-863-A avsnitt 53. Delvis min kursivering.

¹⁹⁵ Stokke (2022).

¹⁹⁶ EMK artikkel 33 og 34. Se punkt 1.2.

6 er av institusjonell karakter, med krav til rettssystemets organisering,¹⁹⁷ bærer Høyesteretts vurdering preg av å være en generell karakteristikk. Høyesterett slo fast at vilkåret på trinn to ikke var oppfylt, siden det ikke var konkrete holdepunkter for at manglene ville gi utslag i saken.¹⁹⁸ Høyesterett konkluderte derfor med at overlevering skal skje.

Selv om Høyesterett er lojale til EU-domstolens fremgangsmåte, mykner de totrinnssteden noe som generell læresetning. Høyesterett aksepterer at feil identifisert på trinn en kan ha betydning for forholdene som kreves på trinn to.¹⁹⁹ Grunnet omfanget av de generelle og systematiske manglene i Polen, kreves det få konkrete holdepunkter for å hindre overlevering. I saken var det likevel ikke tilstrekkelig holdepunkter for å hindre overlevering. Det kreves fortsatt konkrete forhold, men det kreves mindre av de konkrete holdepunktene etter EU-domstolens praksis. Skal andre trinn sløyfes, krever det at rammebeslutningens virkning for den aktuelle staten suspenderes etter prosedyren i TEU artikkel 7.²⁰⁰

Avgjørelsene fra EMD tydeliggjør hvilken betydning valg av fremgangsmåte har for tolkningen av arrestordloven § 8 (2). Formuleringene i EMDs praksis gjør det vanskeligere å forene EMDs fremgangsmåte og EU-domstolens totrinnsstest, som vi skal se nærmere i neste kapittel. Sakene tydeliggjør hvordan karakteren av rettigheten i EMK artikkel 6 nr. 1 påvirker vurderingen om bestemmelsen hindrer utlevering. De utfordringer formuleringene skaper kan forklare hvorfor Høyesterett i 2022 ikke harmoniserer EMDs praksis og totrinnssteden i samme utstrekning som to år tidligere. Avgjørelsen er klagd inn til EMD, som har tatt saken til behandling.²⁰¹

Holmøyvik har kritisert Høyesteretts avgjørelse, og stiller seg spørrende til hvordan overlevering til en stat med «domstoler [som] ikke kan betraktes som uavhengige»²⁰², ikke innebærer risiko for krenkelse av kjernen av retten til rettferdig rettergang.²⁰³ Totrinnssteden er sterkt kritisert av flere juridiske forfattere internasjonalt, som i likhet med Holmøyvik mener totrinnssteden er lite egnet for vurderingen.²⁰⁴ Selv om det skal mye til for at EMK hindrer utlevering, fremstår prinsippet om gjensidig tillit avgjørende for Høyesteretts argumentasjon og konklusjon. At Høyesterett adopterer totrinnssteden gjør at de ikke vurderer manglene etter EMDs praksis. Formuleringene i EMDs praksis som gir en velbegrunnet tvil om utlevering kan skje, blir stående uadressert og er grobunn for skepsis om totrinnssteden faktisk utdyper EMDs praksis. For Norges etterlevelse av EMK er det i fravær av *Bosphorus*-doktrinen, viktig at det grunnleggende premisset om samsvar mellom totrinnssteden og EMDs praksis faktisk stemmer.

5 SAMMENLIGNING AV EMD OG EU-DOMSTOLENS PRAKSIS

5.1 Utgangspunktet for sammenligningen

Det er et grunnleggende premiss for EU-domstolen og Høyesterett at totrinnssteden samsvarer med EMDs praksis.²⁰⁵ Praksis viser at det er stor likhet mellom EMK artikkel 6 nr. 1 og pakten

¹⁹⁷ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 56.

¹⁹⁸ HR-2022-863-A avsnitt 69 og 73.

¹⁹⁹ HR-2022-863-A avsnitt 73.

²⁰⁰ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 65. Se (kapittel 4.3.4.

²⁰¹ Knihinicki v. Norway.

²⁰² HR-2022-863-A avsnitt 53.

²⁰³ Se Holmøyvik (2022).

²⁰⁴ Se kapittel 5 og 6 for henvisninger til juridiske forfatters innvendinger mot totrinnssteden.

²⁰⁵ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 56.

artikkel 47 (2) i alminnelige saker.²⁰⁶ I arrestordresakene vurderes retten til rettferdig rettergang i konteksten av utlevering og overlevering.²⁰⁷ EMDs rettighetsbeskyttelse er individorientert, som er en naturlig følge av at domstolen behandler klager med anførsel om krenkelse av konvensjonen.²⁰⁸ At EU-domstolen har valgt en ulik fremgangsmåte kan begrunnes i at EU-domstolen ivaretar også andre hensyn, blant annet hensynet til integrasjon og målsetningen om en «ever closer union».²⁰⁹ Generelle og systematiske mangler kan ha betydning også etter EMDs praksis, men det er ikke et krav for at utlevering er forhindret.²¹⁰

EMDs praksis er ikke i seg selv til hinder for at medlemsstatene bruker totrinnsstesten.²¹¹ Er vilkårene for *Bosphorus*-presumsjonen oppfylt, er EMDs prøving begrenset til å undersøke om beskyttelsen av den aktuelle rettigheten er «manifestly deficient».²¹² Hvis beskyttelsen ikke er «manifestly deficient», er heller ikke EMK til hinder for full anvendelse av prinsippene om gjensidig tillit og gjensidig anerkjennelse mellom EU-stater.²¹³ Uavhengig av prøvingsintensiteten EMD velger, er utgangspunktet for EMDs prøving av arrestordre i resultatet av totrinnsstesten.

Spørsmålet blir da om resultatet av totrinnsstesten er forenlig med EMDs praksis. Den metodiske fremgangsmåten handler om hvordan rettighetene beskytter, som igjen kan ha betydning for hva rettigheten beskytter.²¹⁴ Etter EMDs praksis kreves brudd på prinsippene ved rettigheten som medfører en «destruction of the very essence»²¹⁵. Sammenligningen må derfor starte med en analyse av hva som er kjernen av retten til rettferdig rettergang i artikkel 6.

5.2 Hva er kjernen av retten til rettferdig rettergang?

Retten til rettferdig rettergang skal sikre at domstoler avgjør saker på grunnlag av et demokratisk fastsatte lover. En domstol må oppfylle visse rettsikkerhetsgarantier for å være en domstol i konvensjonens forstand.²¹⁶ EMK artikkel 6 nr. 1 stiller prosessuelle krav til domstolene, uten at rettigheten har selvstendig materielt innhold.²¹⁷ Etter bestemmelsen har enhver rett på en rettferdig rettergang av en domstol som er uavhengig, upartisk og «opprettet ved lov».²¹⁸ Kravene skal sikre at domstoler ikke avgjør saker etter instruks fra utøvende myndighet, men heller bidra til rettsikkerhet og maktfordeling ved å avgjøre saker på grunnlag av fastsatte lover og regler.²¹⁹ I motsatt tilfelle, der domstolene kan instrueres av utøvende myndighet, vil ikke rettigheten i EMK artikkel 6 være en rettsikkerhetsmekanisme.²²⁰

²⁰⁶ Joined cases C-585/18, C-624/18 og C-625/18 A. K. and Others v Sąd Najwyższy, CP v Sąd Najwyższy and DO v Sąd Najwyższy avsnitt 126-130 og Case C-824/18 A.B. and Others v Krajowa Rada Sądownictwa and Others avsnitt 116.

²⁰⁷ Callawaert (2022a) s. 3.

²⁰⁸ EMK artikkel 34. Se også Callawaert (2022a) s. 2.

²⁰⁹ Fredriksen (2022) s. 72 og Callawaert (2022a) s. 3 om at «the convention is about individual, not collective rights».

²¹⁰ Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom avsnitt 282 og Callawaert (2022a) s. 2-3.

²¹¹ Bivolaru and Moldovan v. France avsnitt 114, Lenaerts (2017) s. 827 og Callawaert (2023).

²¹² Bivolaru and Moldovan v. France avsnitt 116.

²¹³ Pirozzi v. Belgium avsnitt 63.

²¹⁴ Callawaert (2021) s. 111-113.

²¹⁵ Ahorugeze v. Sweden avsnitt 115.

²¹⁶ Kjølbros (2020) s. 548 og Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 219 og 232

²¹⁷ Sandvig (2022) artikkel 6 note 1.

²¹⁸ EMK artikkel 6 nr. 1.

²¹⁹ Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 232-233.

²²⁰ Jacobs (2014) s. 268.

Om en rettergang har vært rettferdig, beror på en vurdering av rettergangen i sin helhet.²²¹ Siden retten til rettferdig rettergang er prosessuell, kan mangler på et stadium av rettergangen avhjelpest ved at rettergangen som helhet er i tråd med konvensjonsstandardene.²²² Dette bringer noen logiske utfordringer for EMK artikkel 6 nr. 1 som skranke for overlevering. Det samme gjør det faktum at EU-domstolens avgjørelser er prejudisielle, uten en konkret vurdering som kan sammenlignes med EMDs praksis. Siden rettigheten nettopp er prosessuell, vil det likevel være mulig å vurdere om totrinns testen er i stand til å ivareta beskyttelsesnivået som følger av EMDs praksis.

I nyere EMD-praksis er «opprettet ved lov»-kravet utgangspunktet i saker om krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 1. Oppnevning av dommere er en iboende del av rettsstatsprinsippet og er nødvendig for at domstolen skal ha legitimitet til å løse rettsvister i et demokratisk samfunn.²²³ I *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* opprettet domstolen en «terskeltest» for spørsmålet om domstolen var lovlig opprettet. Terskeltesten erstattet en vurdering om en mangel i oppnevningen av en dommer var et «flagrant breach».²²⁴ Storkammeret vurderte at det var hensiktsmessig å omformulere domstolens vurdering, siden domstolen bruker «flagrant breach» ved andre vurderinger.²²⁵ Formuleringene i terskeltesten er spesielt interessante i vurderingen av EU-domstolens totrinns test.

Terskeltesten er en vurdering i tre trinn som kumulativt gir grunnlag for å slå fast at en domstol ikke oppfyller «opprettet ved lov»-kravet i artikkel 6. Domstolen konkluderte med krenkelse i *Ástráðsson*-saken. Justisministeren endret rangeringen av fire dommere, inkludert dommeren i klagerens sak, i strid med kravet i EMK artikkel 6 nr. 1. Siden manglene var av en alvorlighet som undergravde kjernen av retten til en domstol opprettet ved lov, var bruddet også et brudd på kravet om uavhengige og upartiske domstoler.²²⁶ EMD har senere anvendt den samme testen i en rekke saker mot Polen.²²⁷

Første trinn er en vurdering om det foreligger et klart brudd på nasjonal lovgivning.²²⁸ Fraværet av et slik brudd er likevel ikke avgjørende. I fravær av et brudd på nasjonal lovgivning, skal domstolen vurdere om resultatet av nasjonal lovgivning er i tråd med EMK og hensynet til lovlig oppnevnte domstoler.²²⁹ Vurderingen på første trinn tar utgangspunkt i myndighetenes egen vurdering.

²²¹ Se Sandvig (2022) artikkel 6 note 2.

²²² Strand (2015) s. 147. Se også tredje trinn i terskeltesten i *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (b).

²²³ *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (b) avsnitt 211 og 226.

²²⁴ Se kammerets avgjørelse i *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (a).

²²⁵ For eksempel når domstolen kan sette til side nasjonale domstolers avgjørelser ved vurdering om det foreligger et nasjonalt lovbrudd, se *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (b) avsnitt 242.

²²⁶ *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (b) avsnitt 295.

²²⁷ EMD har brukt terskeltesten i *Reczkowicz v. Poland* avsnitt 216-224, *Dolińska Ficek and Ozimek v. Poland* avsnitt 272-280 og *Xero Flor w Polsce sp. z o. o. v. Poland* avsnitt 243-251. Se Stokke (2022) for en nærmere omtale av sakene.

²²⁸ *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (b) avsnitt 244.

²²⁹ *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* (b) avsnitt 245.

På andre trinn skal domstolen vurdere resultatet av nasjonal rett, mot hensikten og formålet med kravet om at en domstol skal være «opprettet ved lov».²³⁰ Sentralt på trinn to er hensynet til å legge til rette for maktfordeling og korrekte domsavgjørelser. Ethvert brudd er ikke tilstrekkelig, og de rent tekniske lovbrudd faller utenfor. Det sentrale er brudd på grunnleggende regler ved utnevning og andre lovbrudd som undergraver hensynet til lovlig opprettet domstoler. Ved vurdering om lovbruddet er tilstrekkelig, skal det betydning hvorfor loven er brutt, om det var et ledd i å hindre den utøvende myndighets innflytelse og om lovbruddet «undermined the very essence of the right to a «tribunal established by law»».²³¹ En mangel som undergraver kjernen av kravet om lovlig opprettet domstoler taler sterkt for at lovbruddet er tilstrekkelig.

Tredje trinn viser at EMK artikkel 6 nr. 1 er en prosessuell rettighet. På tredje trinn vurderer domstolen om de nasjonale domstolene har avhjulpet manglene ved vurdering av de rettslige konsekvensene av lovbruddet.²³² Vurderingen av de rettslige konsekvensene har stor betydning for om et lovbrudd ved oppnevningprosedyren er i strid med kravet om at domstolen skal være opprettet ved lov.²³³ Et lovbrudd er i seg selv ikke tilstrekkelig for å konstatere krenkelse av EMK artikkel 6. Det avgjørende er at det er mangler som ikke senere i prosessen er avhjulpet.

5.3 Ivaretar EU-domstolens totrinnsstest EMKs beskyttelsesnivå?

EMDs formuleringer i terskeltesten utfordrer totrinnsstesten. En del av trinn to av terskeltesten, er om en mangel «undermined the very essence of the «tribunal established by law»»²³⁴. Disse formuleringene synes å passe godt til EMDs terskel for når utlevering er forhindret. Formuleringene er en kime til utfordring for det grunnleggende premisset om at EU-domstolens totrinnsstest fullt ut samsvarer med EMDs praksis. Dette gjelder spesielt etter at EMD i flere saker mot Polen har konkludert med krenkelse av EMK artikkel 6, siden mangler i oppnevningprosedyren gjorde at domstolene ikke var «opprettet ved lov».²³⁵

Manglene i Polen i kjernen av kravet om domstoler «opprettet ved lov». EMD har konkludert i flere saker mot Polen at oppnevningprosedyren har «undermine[d] the very essence of the right to a «tribunal established by law»»²³⁶. Siden domstolrådet ikke ivaretar sin grunnlovfestede oppgave er enhver rett satt med en dommer utnevnt av domstolrådet etter lovendringene i 2017 ikke en domstol opprettet ved lov etter EMK artikkel 6.²³⁷ Når terskelen for at artikkel 6 hindrer overlevering er et brudd på rettighetens prinsipper som tilsvarer «destruction of the very essence»²³⁸, skulle man tro at feil som har undergravd kjernen av rettigheten ville være tilstrekkelig. Det er da grunn til å tvile om totrinnsstesten faktisk ivaretar beskyttelsesnivået som følger av EMDs praksis. Verken Høyesterett eller EU-domstolen vurderer betydningen av de generelle og

²³⁰ Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 246.

²³¹ Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 255.

²³² Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 248.

²³³ Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 248.

²³⁴ Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b) avsnitt 255.

²³⁵ Se Stokke (2022) for en nærmere redegjørelse av EMDs saker mot Polen.

²³⁶ Xero Flor w Polsce sp. z o. o. v. Poland avsnitt 287, Dolińska Ficek and Ozimek v. Poland avsnitt 319 og Advance Pharma sp. z. o.o v. Poland avsnitt 251. I Case C-824/18 A.B. and Others v Krajowa Rada Sądownictwa and Others avsnitt 116 påpekte EU-domstolen at uavhengighet er en iboende del av å avsi dommer og «forms part of the essence» av retten til effektiv rettslig beskyttelse og rettferdig rettergang.

²³⁷ Reczkowicz v. Poland avsnitt 281, Advance Pharma sp. z. o.o v. Poland avsnitt 349 og Dolińska Ficek and Ozimek v. Poland avsnitt 348-349.

²³⁸ Ahorugeze v. Sweden avsnitt 115.

systematiske manglene for den individuelle risikoen. Høyesterett vurderte heller ikke hvilken betydning EMD og EU-domstolens avgjørelser har for vurdering av den individuelle risikoen.

EMDs formuleringer innebærer likevel ikke alene at utlevering til Polen er forhindret. EMD har påpekt at terskelen for å hindre utlevering til en konvensjonsstat er høy, siden personen ikke vil være forhindret fra å bringe en klage for EMD.²³⁹ Ved EMK artikkel 6, som en prosessuell rettighet, vil en krenkelse bestå i mangelfull etterlevelse av kravene i bestemmelsen. Disse manglene kan i større grad restitueres ved en fastsettelsesdom enn ved andre bestemmelser. Det er dessuten ikke gitt at krenkelse i enkeltsaker innebærer en generell risiko.²⁴⁰ EMD behandler normalt enkeltsaker med et begått handlingsforløp.²⁴¹ Det kreves etter EMDs praksis holdepunkter for at utleveringen innebærer en reell risiko for kjerneinnholdet av retten til rettferdig rettergang. En slik vurdering kan kun gjøres ved nettopp å foreta en risikovurdering, og denne må ta hensyn til rettighetens karakter og hvordan den beskytter.

Totrinnssteden hindrer at EMDs avgjørelser alene stopper overlevering. Formuleringene i terskeltesten viser at det er grunn til å betvile om totrinnssteden «belyser og utdyper – men ikke begrenser»²⁴² EMDs praksis. EU-domstolen har holdt fast at det kreves generelle og systematiske mangler. Heller ikke kravet om generelle og systematiske mangler kan sløyfes, selv om det er en individuell risiko for personen i saken.²⁴³ Terskeltesten viser at de ulike metodiske fremgangsmåtene kan ha betydning for beskyttelsesnivået og om retten til rettferdig rettergang hindrer overlevering. Som nevnt tidligere vil EMDs prøving av handlinger som gjennomfører arrestordre være begrenset til «manifestly deficient». De ulike resultatene som kan følge av de metodiske forskjellene vil antageligvis ikke være tilstrekkelig til å tilbakevise presumsjonen om etterlevelse. Det som kan ha større betydning er spørsmålet om totrinnssteden i det hele tatt er egnet til å verne retten til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 nr. 1.

5.4 Er totrinnssteden egnet til å verne retten til rettferdig rettergang?

EU-domstolen og EMDs ulike beviskrav kan ha betydning for beskyttelsen, selv om den underliggende rettigheten er lik.²⁴⁴ EU-domstolen forsøker å balansere EMDs individorienterte tilnærming med hensynet til arrestordresystemets effektivitet og integrasjon. Dette kommer til uttrykk i totrinnssteden, som søker å sammenholde prinsippet om gjensidig tillit og beskyttelse av retten til uavhengige domstoler.²⁴⁵ Spenningsforholdet tydeliggjøres ved retten til rettferdig rettergang i EMK artikkel 6 nr. 1 og pakten artikkel 47 (2), siden rettigheten er en prosessuell rettighet som eksisterer i form av å stille institusjonelle krav.

At de to trinnene er adskilt, er grobunn for mangelfull beskyttelse av EMK. EMD opererer ikke med et skille mellom systematiske mangler og individuell risiko. I EMDs praksis kan generelle og systematiske mangler ha betydning for spørsmålet om risikoen for konvensjonsstridig

²³⁹ Cenaj v. Grece and Albania side 8.

²⁴⁰ Ut fra en sannsynlighetsvurdering vil det jo hvert fall være en reell risiko dersom flertallet er utnevnt etter en mangelfull prosedyre, se Pech (2021c) s. 5, som stiller spørsmål om 51% er tilstrekkelig.

²⁴¹ EMK artikkel 33 og 34.

²⁴² HR-2022-863-A avsnitt 32.

²⁴³ Case C-158/21 Lluís Puig Gordi and Others avsnitt 111.

²⁴⁴ Callawaert (2021) s. 111-113.

²⁴⁵ Se Pech (2021b) s. 1.

behandling hindrer utlevering, uten at dette er et selvstendig krav.²⁴⁶ Selv om personen påviser en reell og individuell risiko for rettergang i strid med kjernen av rettigheten, er ikke dette tilstrekkelig for å hindre overlevering etter totrinnstesten.²⁴⁷ EU-domstolens krav om generelle og systematiske mangler blir derfor en ytterligere byrde personen må bevise, sammenlignet med EMDs praksis.²⁴⁸ Resultatet av dette kan være at det foreligger en individuell risiko som er tilstrekkelig etter EMK, men som i fravær av generelle mangler ikke er tilstrekkelig etter totrinns- testen.

Totrinnsstesten er lite egnet for å verne en prosessuell og institusjonell rettighet som EMK artikkel 6 nr. 1. Totrinnsstesten ble utviklet ved risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling eller straff, og er godt egnet for å vurdere om det er en individuell risiko. EMK artikkel 6 nr. 1 eksisterer i form av å stille krav til domstolene og rettsvesenet, for å gi sikkerhetsgarantier om en rettferdig rettergang. EU-domstolens fremgangsmåte tar altså ikke høyde for at en krenkelse av EMK artikkel 6 nr. 1 kan eksistere utelukkende på det generelle og systematiske planet.²⁴⁹ Personen vil da ikke kunne vise til individuelle forhold, selv om det vil være en individuell risiko som kan være tilstrekkelig etter EMK.

Den individuelle risikoen på trinn to skal springe ut av de generelle og systematiske mangler identifisert på første trinn.²⁵⁰ Fraværet av rettssikkerhetsmekanismer, mangelfulle oppnevningss- prosedyrer og et gjennomgripende disiplinærsystem kan utgjøre generelle og systematiske mang- ler. Det vil være svært vanskelig å vise konkrete forhold som har sammenheng med manglene identifisert på trinn en. Politiske lovbrudd kunne vært et tilfelle, men manglene er her av helt generell karakter.²⁵¹ En mistenkt person vil ha svært vanskelig for å påvise en individuell risiko som følger av systematiske mangler.²⁵² Dette fordi det ikke er individuelle forhold som skaper risikoen, men at domstolsystemet ikke er i tråd med de institusjonelle krav som EMK stiller.

Ved systematiske mangler ved uavhengigheten i et rettssystem, vil det derfor pr. definisjon, alltid være en reell risiko for rettergang i strid med retten til rettferdig rettergang.²⁵³ Høyesterett uttryk- ker selv at det er en «*reell risiko* for brudd på selve kjerneinnholdet i den grunnleggende retten til rettferdig rettergang»²⁵⁴. Videre er det en risiko for at disiplinærsystemet «setter dommere ut av stand til å opptre uavhengig og upartisk i den enkelte sak»²⁵⁵. I lys av karakteren til EMK artikkel 6 nr. 1 kan man stille spørsmål hvordan slike mangler ikke er tilstrekkelig. Av den grunn er totrinnstesten kritisert for at kravet til konkrete holdepunkter visker ut betydningen av de ge- nerelle og systematiske manglene, slik at disse ikke får betydning for vurderingen av den indivi- duelle risikoen.²⁵⁶

²⁴⁶ Se for eksempel *Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom* avsnitt 100.

²⁴⁷ *Puig Gordi and Others C-158/21* avsnitt 111.

²⁴⁸ *Callawaert (2021)* s. 113.

²⁴⁹ *Stokke (2022)*.

²⁵⁰ *Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie* avsnitt 53.

²⁵¹ Departementet kan uansett avslå overlevering av en norsk borger for politiske lovbrudd til Polen, grunnet Po- lens reservasjon til parallellavtalen, se *Ruud (2020)* kommentar til § 9.

²⁵² *Bárd (2020)* s. 5.

²⁵³ *Pech (2019)* s. 2 og *Holmøyvik (2021)* s. 3.

²⁵⁴ *HR-2022-863-A* avsnitt 53. Høyesteretts kursivering.

²⁵⁵ *HR-2022-863-A* avsnitt 53.

²⁵⁶ Se *Holmøyvik (2022)*.

Totrinnsatesten er kritisert for å være «unworkable» for spørsmålet om retten til rettfærdig rettergang hindrer overlevering.²⁵⁷ Det er hevdet at EU-domstolen ved tottrinnsatesten overser betydningen av at de og EMD i flere saker har slått fast at manglene i rettssystemet er altomfattende.²⁵⁸ Ved systematiske mangler ved EMK artikkel 3 har domstolen snudd bevisbyrden.²⁵⁹ Det er klare forskjeller mellom artikkel 3 og 6, noe som reflekteres i terskelen.²⁶⁰ Likevel er tilnærmingen til at det foreligger generelle mangler av interesse, siden det også etter EMK artikkel 6 vil være svært krevende å bevise at systematiske mangler vil gi utslag i saken grunnet konkrete forhold.²⁶¹

Forskjellene mellom domstolene kan begrunne de ulike fremgangsmåtene. EMD har rettighetene og frihetene i fokus ved tolkning, til forskjell fra EU-domstolen som ved en formålsrettet tolkning skaper integrasjon.²⁶² EU-domstolen tolker alltid EU-retten i lys av det grunnleggende målet om europeisk integrasjon.²⁶³ Integrasjonshensynet ivaretas av den reduserte prøvingen som følger av prinsippet om gjensidig tillit, som EMD aksepterer på grunn av *Bosphorus*-doktrinen reduserte prøving. For Norge er det da et viktig spørsmål hvilken betydning Høyesteretts lojalitet til tottrinnsatesten har for våre EMK-forpliktelser.

6 ARRESTORDRE OG NORGES EMK-FORPLIKTELSER

6.1 Hvilket instrument er rettslig relevant?

Parallellavtalen skiller på hvilket instrument som er relevant for partenes rettighetsbeskyttelse i arrestordresystemet. For EU-statenes gjennomføring skal ikke avtalen endre partenes forpliktelser etter TEU artikkel 6, som etter inngåelsen av Lisboa-traktaten er en indirekte henvisning til pakten. For Norge og Island slår ordlyden i parallellavtalen fast at gjennomføringen ikke skal endre Norge og Islands forpliktelser etter EMK. Dette er naturlig, ettersom pakten ikke gjelder for Norge og Island. Når EU-domstolen har forankret rettighetsprøvingen i arrestordresystemet i rammebeslutningen artikkel 1 (3), ville det vært naturlig at norske myndigheter ved gjennomføring av parallellavtalen fulgte EMDs fremgangsmåte.

En tolkning av arrestordreloven med utgangspunkt i EMK vil tydeliggjøre EMKs forrang etter norsk rett. EMK er sentral for beskyttelsen av menneskerettigheter i Norge. Menneskerettsloven § 3 gjør at en arrestordre ikke kan gjennomføres i Norge i strid med EMK, uavhengig av bestemmelsen i arrestordreloven § 8 (2).²⁶⁴ Siden EU-domstolen først aksepterte rettighetsprøvingen i arrestordresystemet i 2016, og at disse avveies mot EUs integrasjonshensyn, er det grunn til å være skeptisk til å følge samme fremgangsmåte ved tolkningen av arrestordreloven.

Høyesterett er ikke rettslig bundet til å følge tottrinnsatesten. En kritisk vurdering av Høyesteretts tolkning forutsetter reelle tolkningsalternativ. I norsk rett er EU-domstolens praksis en tungtveiende rettskilde, også i saker utenfor topilarsystemet.²⁶⁵ Parallellavtalen fastsetter at partene skal

²⁵⁷ Se Bárd (2020) 1.

²⁵⁸ Pech (2019) s. 2. og Pech (2021b) s. 1.

²⁵⁹ Liu v. Poland avsnitt 80 og 83.

²⁶⁰ Ruud (2017) s. 200.

²⁶¹ Bárd (2020) s. 5.

²⁶² Arnesen (2022) s. 53 og Smith (2021) s. 147

²⁶³ Fredriksen (2022) s. 72. Se også Bekkedal (2021a) s. 392.

²⁶⁴ NOU 2022: 15 s. 286.

²⁶⁵ HR-2017-1297-A avsnitt 37 og Rt. 2011 s. 1532 avsnitt 21.

følge med på hverandres praksis, med mål om en så lik tolkning som mulig.²⁶⁶ Høyesterett forstår dette som et uttrykk for homogenitetsmålsetningen, selv om ordlyden i parallellavtalen synes å etablere en mildere forpliktelse enn EØS-avtalen artikkel 6.²⁶⁷ I EØS-avtalen innebærer målsetningen at like rettigheter i EØS-retten og EU-retten skal tolkes likt, uavhengig av om det er EFTA-domstolen, EU-domstolen eller nasjonale domstoler som tolker bestemmelsene.²⁶⁸ Høyesterett benytter imidlertid målsetningen ved tolkningen av en bestemmelse i den norske gjennomføringsloven, selv om verken gjennomføringsloven eller parallellavtalen har bestemmelse som er likelydende den i rammebeslutningen.

Arrestordresystemet forutsetter en tolkning som ikke gjør det mer fordelaktig å oppholde seg i én stat enn en annen.²⁶⁹ Homogenitetsmålsetningen i EØS-retten skal hindre at forskjellene mellom EU- og EFTA-statene fører til ulik tolkning, som er viktig for EFTA-statenes deltakelse i EUs indre marked.²⁷⁰ På samme måte kan ulik tolkning og ulikt nivå av rettighetsbeskyttelse være kritisk i arrestordresystemet, og gjøre det mer fordelaktig å oppholde seg i en stat – stikk i strid med systemets formål.²⁷¹ Dette er ikke tilfelle, ifølge Høyesterett, som uttrykker at EU-domstolens praksis om retten til rettferdig rettergang «belyser og utdypet – men ikke begrenset» statenes forpliktelser etter EMK artikkel 6.²⁷² Dersom det grunnleggende premisset faktisk stemmer, bør det være uproblematisk for norske domstoler å ta utgangspunkt i EMK ettersom pakten ikke gjelder for Norge. Som analysen i forrige kapittel viser, er det likevel grunn til å være skeptisk til dette grunnleggende premisset.

Prinsippet om gjensidig tillits sentrale rolle i arrestordresystemet forklarer Høyesteretts lojale bruk av tottrinnsregelen. Uten prinsippet ville det vært vanskelig å oppnå den ønskede effektiviteten, og hindre at det er mer fordelaktig å oppholde seg i en stat. Prinsippet er hjørnesteinen i samarbeidet, og tottrinnsregelen er utviklet for å balansere prinsippet med rettighetene i pakten. For Norge er tolkningen av arrestordreloven § 8 (2) et spørsmål om rangforholdet mellom internasjonale forpliktelser.

Avgjørelsen om overlevering til Polen er klaget inn for EMD, som har tatt saken til behandling. Partene er spurt om utlevering er i strid med artikkel 6, som følge av risikoen for «flagrant denial of a fair trial» i Polen.²⁷³ EMDs avgjørelse vil tydeliggjøre adgangen til å benytte prinsippet om gjensidig tillit ved gjennomføring av forpliktelser som ikke følger av medlemskap i en internasjonal, altså der *Bosphorus*-doktrinen gjelder. Dette vil vise hvilke konsekvenser Høyesteretts lojalitet til tottrinnsregelen har for Norges EMK-forpliktelser. Uavhengig av EMDs konklusjon, vil EMDs vurdering av Høyesteretts fremgangsmåte være av interesse for videre tolkning av arrestordreloven.

²⁶⁶ Parallellavtalen artikkel 37.

²⁶⁷ HR-2022-863-A avsnitt 20 og 32. Se punkt 6.2.1 for en nærmere vurdering av Høyesteretts standpunkt om at dette er et uttrykk for «homogenitetsmålsetningen».

²⁶⁸ Fredriksen (2022) s. 72-73 og Arnesen (2022) s. 41.

²⁶⁹ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 40 og HR-2022-863-A avsnitt 19.

²⁷⁰ EØS-avtalens fortale betraktning 4 og 5 og artikkel 1, Arnesen (2022) s. 41 og Fredriksen (2022) s. 72.

²⁷¹ HR-2022-863-A avsnitt 19.

²⁷² HR-2022-863-A avsnitt 31.

²⁷³ *Knihinicki v. Norway*.

Spørsmålet om overlevering ved risiko for krenkelse av EMK har likhetstrekk med gjennomføringen av EØS-forpliktelser som støter an mot EMK. I *Holship*-saken aktualiseres menneskerettslige spørsmål ved gjennomføringen av EU-rett i Norge.²⁷⁴ I *Holship*-saken for Høyesterett var spørsmålet om en varslet boikott var en legitim restriksjon i etableringsretten i EØS-avtalen artikkel 31. Flertallet i Høyesterett anså spørsmålet som en avveining av etableringsretten i EØS-avtalen artikkel 31 og Grunnloven § 101.²⁷⁵ Siden avveiningen er av samme karakter som proporsjonalitetsvurderingen i EØS-retten, vurderte Høyesterett om inngrepet var rettfærdiggjort etter de grunnleggende prinsippene i EØS-retten.²⁷⁶ Flertallet i Høyesterett konstaterte at boikotten var ulovlig siden den hadde et rettstridig formål.²⁷⁷ Arrestordresakene gjelder i likhet med *Holship*-saken rangforholdet mellom rettighetene i EMK og de EU-rettslige forpliktelsene, selv om arrestordresystemet er utenfor EØS-retten og EFTA-domstolens kompetanse.²⁷⁸

EMD var kritiske til at flertallet i *Holship*-saken ikke vurderte rettighetsspørsmålet med utgangspunkt i EMK. Domstolen påpekte at ved vurderingen om rettslige forpliktelser er i tråd med EMK, skal nasjonale myndigheter ta utgangspunkt i konvensjonsrettigheten og vurdere om inngrepet er legitimt.²⁷⁹ Det er kun i de tilfeller der det er motstående rettigheter i EMK at de nasjonale domstolene skal foreta en balansering.²⁸⁰ Rettighetsvurderingen i arrestordresakene er ulik vurderingen i *Holship*-saken. I *Holship* var det motstående rettigheter, mens det i arrestordresaken er tolkning av om EMK artikkel 6 nr. 1 står i veien for utlevering. Det kan tenkes at EMD, som i *Holship*-saken, vil være kritisk til at Høyesterett ikke tar utgangspunkt i EMK i arrestordresakene. At EMD er kritiske til fremgangsmåten er ikke ensbetydende med at det er krenkelse. Sentralt i vurderingen av spørsmålet om krenkelse er prøvingsintensiteten EMD anlegger. Statenes skjønnsmargin og *Bosphorus*-doktrinen kan medføre redusert prøvingsintensitet.

6.2 Ingen presumsjon for norsk etterlevelse av EMK

Høyesterett adopterer i begge avgjørelsene en fremgangsmåte som bygger på redusert prøving av EMK. Prinsippet om gjensidig tillit forplikter statene til å stole på medlemsstatene helt til den utstrekning der *Bosphorus*-presumsjonen er motbevist. Uten presumsjonen ville det blitt vanskelig å anvende prinsippet om gjensidig tillit ved rettighetsspørsmålet i arrestordresystemet. *Bosphorus*-doktrinen sørger for at EMD ikke overprøver EU-statenes gjennomføring av arrestordre, med mindre denne gir en «manifestly deficient» beskyttelse av EMK. Den reduserte prøvingen gjør at statene kan anvende prinsippet om gjensidig tillit så lenge det ikke fører «to the detriment of fundamental rights».²⁸¹ *Bosphorus*-presumsjonen reduserer altså risikoen for motstrid mellom EMK og EU-retten og sørger for en pragmatisk arbeidsdeling mellom

²⁷⁴ Se Ryssdal (2017) s. 67-68.

²⁷⁵ HR-2016-2554-P avsnitt 85. Se Bekkedal (2021a) s. 391 for ulike fremgangsmåter ved rettighetskollisjoner mellom EMK og EØS-avtalen.

²⁷⁶ HR-2016-2554-P avsnitt 85 og 110-119.

²⁷⁷ HR-2016-2554-P avsnitt 125.

²⁷⁸ Se Bekkedal (2021a) s. 391.

²⁷⁹ Merk at dette kan være annerledes når EMD anlegger en redusert prøvingsintensitet, slik som når *Bosphorus*-presumsjonen gjelder. EMD reduserer da prøvingen til å vurdere om beskyttelsen er «manifestly deficient», se kapittel 2.5.2.

²⁸⁰ LO and NTF v. Norway avsnitt 118.

²⁸¹ Romeo Castaño v. Belgium avsnitt 84, Avotiņš v. Latvia avsnitt 116, Pirozzi v. Belgium avsnitt 62 og Bivolaru and Moldovan v. France avsnitt 101.

domstolene som hindrer konflikt.²⁸² Norges EMK-forpliktelser tydeliggjør betydningen av at Norge er tilknyttet arrestordresystemet ved parallellavtalen og ikke EU-medlemskap.

EMD slo fast at vilkårene for *Bosphorus*-doktrinen ikke var oppfylt i *Holship*-saken.²⁸³ Ifølge domstolen utelukker ikke fravær av pakten i EØS-avtalen at presumsjonen kan gjelde ved gjennomføring av EØS-avtalen, siden rettighetene i pakten i stor grad også er uskrevne prinsipper i EØS-retten.²⁸⁴ I *Holship*-saken gjaldt uansett ikke *Bosphorus*-doktrinen, grunnet manglende forrang og direkte virkning, uten overvåkningsmekanismene med bindende virkning.²⁸⁵

Bosphorus-doktrinen gjelder ikke for Norges gjennomføring av arrestordre. Vilårene for at EMD oppstiller en presumsjon om at Norge etterlever EMK er ikke oppfylt ved parallellavtalen. Et av kravene for presumsjonen er at forpliktelsene følger medlemskap i en internasjonal organisasjon med en rettighetsbeskyttelse som er sammenlignbar med EMK.²⁸⁶ Parallellavtalen er en selvstendig folkerettslig avtale, og Norges forpliktelser etter parallellavtalen følger derfor ikke av medlemskap i en internasjonal organisasjon. De uskrevne prinsippene i EØS-retten kan derfor ikke kompensere for fraværet av en formell rettighetskatalog.

Parallellavtalen gir heller ingen menneskerettslige håndhevingsmekanismer.²⁸⁷ *Bosphorus*-doktrinen forutsetter en rettighetsbeskyttelse sammenlignbar med EMK.²⁸⁸ Dette stiller krav om sammenlignbar materiell beskyttelse og «mechanisms controlling their observance».²⁸⁹ I *Holship*-saken anså EMD at EFTA-domstolens rådgivende uttalelser ikke var tilstrekkelig håndhevingsmekanisme for at *Bosphorus*-presumsjonen gjelder.²⁹⁰ Parallellavtalen mangler prosessuelle rettighetsmekanismer som er sammenlignbar med EMK. Det kan derfor ikke stilles opp en presumsjon om Norges etterlevelse av EMK ved gjennomføringen av arrestordre. Dette fører til en ulik prøvingsintensitet for Norge og EU-statene.

Norges gjennomføring kan føre til en indirekte overprøving av EUs arrestordresystem i EMD. Når presumsjonen ikke gjelder, vil EMD med utgangspunkt i egen praksis vurdere om utlevering vil være i strid med konvensjonen.²⁹¹ Norge kan da være forpliktet etter arrestordresystemet til å presumere statenes etterlevelse i større utstrekning enn EMD tillater. Siden Høyesterett har fulgt EU-domstolens fremgangsmåte og *Bosphorus*-presumsjonen ikke gjelder, blir EMDs prøving av en sak mot Norge også en indirekte prøving av totinnstesten og EU-retten.²⁹² Rekkevidden av «overprøvingen» avhenger av hvilken prøvingsintensitet EMD anlegger i saken.

²⁸² Fredriksen (2020) s. 709.

²⁸³ LO and NTF v. Norway avsnitt 108.

²⁸⁴ LO and NTF v. Norway avsnitt 107.

²⁸⁵ LO and NTF v. Norway avsnitt 108.

²⁸⁶ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 155, *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 97, *Avotiņš v. Latvia* avsnitt 155 og *Michuad v. France* avsnitt 103.

²⁸⁷ Eneste tvisteløsningsmekanisme i parallellavtalen er artikkel 36, som innebærer at parter som er uenige om bestemmelsene i parallellavtalen skal møtes til diskusjoner med sikte på å bli enige.

²⁸⁸ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 155, *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 97, *Avotiņš v. Latvia* avsnitt 155 og *Michuad v. France* avsnitt 103.

²⁸⁹ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 155.

²⁹⁰ LO and NTF v. Norway avsnitt 108.

²⁹¹ Se *Bivolaru and Moldovan v. France* avsnitt 132 flg. for EMDs vurdering når presumsjonen ikke gjelder.

²⁹² Fredriksen (2020) s. 708-709 og 742 og Ellingsen (2022) s. 590 og 602.

6.3 EMDs prøvingsintensitet

Hvor inngående EMD prøver om et tiltak er i tråd med konvensjonen avhenger av skjønnsmarginen domstolen anlegger.²⁹³ Skjønnsmarginen innebærer at EMD utviser tilbakeholdenhet ved prøvingen av det statlige tiltaket,²⁹⁴ og gir et visst spillerom for EMD til å ikke gripe inn i nasjonale vurderinger.²⁹⁵ Skjønnsmarginens omfang avhenger av sakens karakter og hvilken rettighet det er snakk om.²⁹⁶ EMK artikkel 6 er tradisjonelt antatt å ha en begrenset skjønnsmargin.²⁹⁷ Den sentrale rollen til artikkel 6 i en rettsstat tilsier skjerpet prøving.²⁹⁸ I teorien er skjønnsmarginen forklart ved å kategorisere læren ut fra substansielle og strukturelle aspekt.²⁹⁹

Den strukturelle skjønnsmarginen innebærer at EMD avstår fra en nærmere overprøving av den nasjonale avgjørelsen.³⁰⁰ Skjønnsmarginen er da utslag av at statene er bedre stilt til å vurdere forholdet.³⁰¹ Domstolen har anvendt en slik skjønnsmargin ved fravær av europeisk konsensus og i politisk sensitive saker.³⁰² Siden saken omhandler arrestordresystemet, som er et EU-system, er det ikke fravær av europeisk konsensus. Det politisk sensitive elementet ved prøving av arrestordre er forholdet mellom EU og EMK. En vid skjønnsmargin begrunnet i det politisk sensitive forholdet ville i praksis vært en utvidelse av vilkårene i *Bosphorus*-doktrinen, slik at denne gjelder for stater som egentlig ikke oppfyller doktrinens vilkår. Norges gjennomføring av arrestordre gir ikke grunnlag for en strukturell skjønnsmargin ved prøving i EMD.

Den substansielle skjønnsmarginen er mer aktuell. Denne innebærer at det statlige inngrepet er berettiget etter proporsjonalitetsprinsippet.³⁰³ Ved inngrep i EMK artikkel 8-11 skal det etter annet ledd gjøres en proporsjonalitetsvurdering. Det var en slik skjønnsmargin EMD anvendte i *Holship*-saken, der domstolen vurderte lovligheten av et inngrep etter artikkel 11 annet ledd.³⁰⁴ EMK artikkel 6 er derimot av en annen karakter, og legger føringer for rettergangen ved avgjørelse av sivile og strafferettslige saker.³⁰⁵ Artikkel 6 har ikke en inngrepsadgang som gir anvisning om en proporsjonalitetsvurdering. Begrepet «fair» har likevel en iboende proporsjonalitetsvurdering, som tilsvarer det substansielle aspektet.³⁰⁶ Domstolen bruker da ikke en substansiell skjønnsmargin direkte, men indirekte ved tolkningen om en rettergang er «fair».

²⁹³ Sørensen (2004) s. 134.

²⁹⁴ Sørensen (2004) s. 141 og 182.

²⁹⁵ Jacobs (2021) s. 81.

²⁹⁶ Se i denne retning Sørensen (2004) s. 143-144 og 149 flg.

²⁹⁷ Letsas (2007) s. 85 og Sørensen (2004) s. 143. EMD har uttrykt at «adgang til domstol» i EMK artikkel 6 ikke er en absolutt rettighet og kan begrenses, se *Al-Adsani v. the United Kingdom* avsnitt 53.

²⁹⁸ Aall (2022) s. 126.

²⁹⁹ Se Letsas (2007) s. 79-98.

³⁰⁰ Letsas (2007) s. 90.

³⁰¹ Letsas (2007) s. 90-91. Dette er igjen avledet fra subsidiaritetsprinsippet, som nå er konvensjonsfestet, se Andenæs (2015) s. 261-265.

³⁰² Letsas (2007) s. 91.

³⁰³ Dette omtales gjerne som en substansiell skjønnsmargin, se Settem (2016) s. 10 og Letsas (2007) s. 84 flg.

³⁰⁴ *LO and NTF v. Norway* avsnitt 89 flg.

³⁰⁵ Se kapittel 4.4.2.

³⁰⁶ Settem (2015) s. 30.

I *Holship*-saken hadde Norge en vid skjønnsmargin.³⁰⁷ Dette var på grunn av «the sensitive character of the social and political issues involved»³⁰⁸ i kombinasjon med «the high degree of divergence between the domestic systems in this field»³⁰⁹. Dette ga redusert prøvingsintensitet med krav om «strong reasons» for å overprøve rettighetsavveiningen.³¹⁰ Selv om *Bosphorus*-presumsjonen ikke gjelder, ga skjønnsmarginen en praktisk sett lignende virkning, nemlig redusert prøvingsintensitet. Forholdet var innenfor den vide skjønnsmarginen, konkluderte EMD.³¹¹

EMD er kasuistisk i sitt virke.³¹² EMD er ikke begrenset av kriteriene og systematiseringen i teorien. I saken mot Norge kan det ha betydning at Norge følger EU-domstolens fremgangsmåte. *Bosphorus*-doktrinen er begrunnet med at enkeltstater ikke skal holdes ansvarlig for vedtak som er truffet av EU, siden det ville undergrave internasjonalt samarbeid.³¹³ Dette hensynet gjør seg indirekte gjeldende også når en tredjestat som Norge gjennomfører EU-regelverket. Det samme gjør hensynet til å unngå konflikt med EU-retten og EU-domstolen. Forholdene som gir grunnlag for konflikt kan glattes over ved både *Bosphorus*-doktrinen og skjønnsmarginen, slik som i *Holship*-saken. Det taler for at vi kan anta at EMD vil vise en viss tilbakeholdenhet i saken.

6.4 Konsekvensen av tottrinnsatesten for den norske rettighetsbeskyttelsen

Høyesteretts tolkning av arrestordloven har betydning for rettighetsbeskyttelsen i Norge. EU-domstolens fremgangsmåte bygger på rettighetene i pakten, som ikke gjelder for Norge. Det materielle samsvaret mellom EMK og pakten skal viske ut betydningen av dette, men som analysen i kapittel 5 viser kan ulik metodisk fremgangsmåte resultere i ulikt beskyttelsesnivå. Fraværet av de prosessuelle mekanismene i EU-retten gjør at Norge havner i en menneskerettslig bakevje, uten adgang til å forelegge eller bringe saker for EU-domstolen. Særlig gjelder dette dersom Norge og EMD viser tilbakeholdenhet ved prøvingen av EMK, for å sikre en funksjonell arbeidsdeling mellom domstolene. Personer i Norge vil da ikke ha adgang til en reell internasjonal overprøving av rettighetsbeskyttelsen. I de tilfeller der rettighetene i pakten går lenger enn EMK, vil overlevering være forhindret etter tottrinnsatesten, uten at rettigheten kan påberopes i Norge.³¹⁴

EU er bygd på rettsstatsprinsippet og respekt for menneskerettighetene.³¹⁵ Ved å tilbakevise presumsjonen om andre staters etterlevelse av pakten, betviler statene grunnlaget for det europeiske samarbeidet.³¹⁶ Dette gjelder særlig ved uavhengighetskravet i pakten artikkel 47 (2), som er en

³⁰⁷ Se Fredriksen (2006) s. 559-561 for en nærmere diskusjon av forholdet mellom *Bosphorus*-presumsjonen og skjønnsmarginen, og betydningen det har for prøvingsintensiteten. Merk likevel Letsats (2007) s. 90-98 forståelse av skjønnsmarginenes strukturelle aspekt.

³⁰⁸ LO and NTF v. Norway avsnitt 97.

³⁰⁹ LO and NTF v. Norway avsnitt 97.

³¹⁰ LO and NTF v. Norway avsnitt 115.

³¹¹ LO and NTF v. Norway avsnitt 97, 108 og 115. Se Fredriksen (2006) s. 559-561 for en nærmere diskusjon av forholdet mellom *Bosphorus*-presumsjonen og skjønnsmarginen, og betydningen det har for prøvingsintensiteten. Merk likevel Letsats (2007) s. 90-98 forståelse av skjønnsmarginenes strukturelle aspekt.

³¹² Jacobs (2014) s. 81-82.

³¹³ *Bosphorus v. Ireland* avsnitt 150-156. Se også Jorem (2022).

³¹⁴ Et eksempel der pakten gir mer omfattende vern er når medisinsk behandling ikke være smertelindrende, men ikke gi en bedre helsetilstand. EU-domstolen forhindrer her utlevering, og gir pakten artikkel 4 mer omfattende vern enn EMK artikkel 3, se Case-69/21 X v Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid og kapittel 2.5.4.

³¹⁵ TEU artikkel 2.

³¹⁶ Top (2021) s. 65 og Daminova (2022) s. 103.

normering av rettsstatsprinsippet som unionen er bygd på.³¹⁷ Med andre ord innebærer rettighetsprøving i arrestordresaker med risiko for behandling i strid med retten til rettferdig rettergang, at en domstol i en stat vurderer om en annen stat er en rettsstat i tråd EU-retten. Skulle det ikke være grunnlag for å oppstille en presumsjon om at de andre statene etterlever EU-retten, ville det vært kritisk for EUs integrasjonsprosjekt.³¹⁸ Dette preger EU-domstolens tolkning, siden avslag grunnet retten til rettferdig rettergang vil være i strid med integrasjonshensynet og være tillitsbrytende. Brutt tillit kan ta lang tid å gjenopprette og kan få alvorlige konsekvenser for EUs integrasjonsprosjekt.³¹⁹

Totrinntesten skal balansere integrasjonshensynet og rettighetsbeskyttelsen. Totrinntesten er utviklet for vurderingen av om pakten tilbakeviser prinsippet om gjensidig tillit,³²⁰ som kun kan skje i «exceptional circumstances».³²¹ Fremgangsmåten etablerer en adgang for å hindre overlevering, samtidig som EUs integrasjonshensyn ivaretas. Totrinntesten balanserer den systemorienterte tilnærmingen som følger av prinsippet om gjensidig anerkjennelse og statenes forpliktelser etter EMK.³²² EU-domstolen har fastslått at totrinntesten ikke kan sløyfes.³²³

Totrinntesten opprettholdes av hensynet til EU-organenes kompetansefordeling. Å sløyfe trinn to av testen vil innebære en suspensjon av arrestordresystemet overfor Polen.³²⁴ En slik suspensjon må følge overtredelsesprosedyren i TEU artikkel 7. Skal trinn to sløyfes, må først Det europeiske råd slå fast et alvorlig og vedvarende brudd på de grunnleggende verdiene, før Rådet deretter suspenderer arrestordresystemets virkning overfor Polen.³²⁵ EU-kommisjonen innledet i desember 2017 artikkel 7-prosedyren ved å gi Rådet et begrunnet forslag om å slå fast at det er en klar risiko i Polen for alvorlige brudd på verdiene i TEU artikkel 2.³²⁶ Rådet har ikke slått fast at en slik risiko foreligger. Det vil da være i strid med Det europeiske råd og Rådets kompetanse om EU-domstolen tolker arrestordresystemet på en måte som innebærer en suspensjon av EU-rettslige mekanismer overfor en medlemsstat.³²⁷

Virkingen av at Norge lojalt følger EU-domstolens fremgangsmåte er at EUs integrasjonshensyn får betydning for tolkningen av arrestordreloven. Høyesterett beholder totrinntesten siden

³¹⁷ Joined cases C-585/18, C-624/18 and C-625/18 A. K. and Others v Sąd Najwyższy, CP v Sąd Najwyższy and DO v Sąd Najwyższy avsnitt 120. Se også Craig (2021) s. 82-83, Peers (2015) s. 221 og Daminova (2022) s. 103.

³¹⁸ Pech (2021a) s. 318-319 og Craig (2021) s. 82.

³¹⁹ Lenaerts (2017) s. 838 og Pech (2021a) s. 318-319.

³²⁰ Mancano (2021) s. 687-689 og kapittel 4.3.

³²¹ Opinion 2/13 of the Court on Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms avsnitt 191.

³²² Callawaert (2021) s. 113.

³²³ Case C-216/18 PPU LM avsnitt 68.

³²⁴ Case C-216/18 PPU LM avsnitt 72.

³²⁵ TEU artikkel 7 (2) og (3). Se også Case C-216/18 PPU LM avsnitt 72. Senere fastholdt i Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 64-65. Beslutning om å fastslå alvorlige og vedvarende brudd på EUs grunnleggende verdier krever etter artikkel 7 (2) enstemmighet i Det europeiske råd. Staten vedtaket retter seg mot kan ikke stemme, jf. Artikkel 7 (5) og TFEU artikkel 354. Det er antatt at Ungarn vil hindre suspensjon mot Polen, siden Kommisjonen har iverksatt prosedyrer mot Ungarn.

³²⁶ EU-kommisjonen (2017). Se også Pech (2021a) s. 325.

³²⁷ TEU artikkel 7 (2) og (3) og Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 63-65. Det europeiske råd må først, basert på forslag fra medlemsstatene, EU-parlamentet eller Kommisjonen slå fast et alvorlig og vedvarende brudd på prinsippene i TEU artikkel 2, før Rådet kan beslutte suspensjon av den aktuelle mekanismen. Se en nærmere omtale av dette i Stokke (2023) kapittel 4.3.4 og 6.2.2.

EU-domstolen fastslo at denne ikke kan sløyfes.³²⁸ Når EU-domstolen beholder tottrinnsstenen av hensyn til EU-organenes kompetansefordeling, og Høyesterett benytter dette som argument for å beholde fremgangsmåten, får EU-organenes kompetansefordeling betydning for rettighetsbeskyttelsen og utleveringsspørsmålet i Norge.

Det er paradoksalt at de politiske utfordringene med overtredelsesprosedyren har betydning for tolkningen av arrestordreloven. Et av formålene med arrestordresystemet var nettopp å etablere en rettslig prosedyre som erstatter den politiske og diplomatiske fremgangsmåten. Samtidig er det heller ikke slik at suspensjon nødvendigvis ville løst problemet, da dette fort kunne skapt en frihavn for kriminelle i det landet systemet er suspendert, i strid med arrestordresystemets formål. Ifølge EU-domstolen ville det økt risikoen for unndragelse av straffeansvar dersom systematiske og generelle mangler var tilstrekkelig.³²⁹ Dette viser hvilke utfordringer manglende etterlevelse av europeiske forpliktelser skaper for det europeiske samarbeidet, hvor en stats handlinger får betydning for andre stater. Ved manglende etterlevelse av disse verdiene, rokkes grunnlaget for gjensidig tillit og premissene for arrestordresystemets effektive prosedyre. For Norge som en «integreert tredjepart», innebærer det en prioritering å likevel delta lojalt i systemet.

7 KONKLUSJON

Norges deltakelse i arrestordresystemet er et valg om å delta i europeisk integrasjon. Fri bevegelighet og fravær av grensekontroll har skapt behov for kompensierende tiltak for både EU- og EØS-statene. Som deltaker i det indre marked er det viktig for Norge å sikre effektiv kriminalitetsbekjempelse for å hindre at EØS-avtalen og Schengen-samarbeidet utnyttes for å unndra seg straffeansvar. Stortingets samtykke til parallellavtalen og vedtakelse av arrestordreloven gir deltakelsen demokratisk legitimitet. Selv om verken konstitusjonelle eller internasjonale forpliktelser hindrer Norges deltakelse i samarbeidet, innebærer tilknytningen likevel et klart verdivalg. Deltakelse i europeisk samarbeid om kriminalitetsbekjempelse prioriteres på bekostning av en selvstendig rettighetsbeskyttelse og autonomi ved utlevering fra Norge.

Deltakelsen gjør at EUs integrasjonsprosjekt får betydning for tolkning av norsk rett og norske myndigheters maktutøvelse. Begrensninger i prinsippet om gjensidig tillit ved arrestordre er integrasjonshemmende, som begrunner hvorfor EU-domstolen har vært restriktive med å akseptere avslag av arrestordre. Det gjør spørsmålet om overlevering krevende, særlig for Norge som ikke deler EU-statenes integrasjonshensyn. Likevel tillater Høyesterett at kompetansefordelingen mellom EU-organene avgjør valg av fremgangsmåte ved tolkningen av arrestordreloven. Det er paradoksalt, gitt at systemet nettopp skulle erstatte den tradisjonelt politisk og diplomatiske fremgangsmåten med en rettslig prosedyre for utlevering.

Høyesterett viser større lojalitet til EU-domstolens fremgangsmåte enn det parallellavtalen krever. Parallellavtalen peker ut EMK som den relevante mekanismen for Norge og Islands beskyttelse av menneskerettighetene i arrestordresystemet. En vurdering med utgangspunkt i EMK bør være uproblematisk når den underliggende rettigheten er lik. Tottrinnsstenen bygger på EMDs praksis, men som analysen viser, kan den ulike metodiske fremgangsmåten i noen tilfeller lede til ulikt beskyttelsesnivå. Verken lovgiver eller Høyesterett har i særlig grad vurdert de rettslige konsekvensene av forskjellene mellom parallellavtalen og rammebeslutningen. Selv om ordlyden

³²⁸ HR-2022-863-A avsnitt 33 og 73.

³²⁹ Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie avsnitt 62.

i parallellavtalen gir større skjønn enn rammebeslutningen, er ikke dette handlingsrommet nødvendigvis reelt. Norske myndigheter deltar i samarbeidet på samarbeidets betingelser, for å sikre reell og effektiv deltakelse i systemet.

Rettslig sett er det grunnlag for at Norge bør gå lenger enn EU-statene i prøvingen av EMK ved overlevering. Norske domstoler følger totrinnsstegen på bekostning av en reell vurdering av EMK og EMD-praksis. Prinsippet om gjensidig tillit står i et spenningsforhold til etterlevelse av EMK. For EU-statene avløser Bosphorus-doktrinen denne spenningen og sørger for en pragmatisk arbeidsdeling mellom EU-domstolen og EMD. Siden doktrinen ikke gjelder for Norges gjennomføring, vil Norges etterlevelse av EMK være gjenstand for mer omfattende prøving. Med mindre skjønnsmarginen gir en tilsvarende tilbakeholdenhet, fører totrinnsstegen til at Høyesteretts prøvingsintensitet ikke er tilstrekkelig etter EMK. Som påpekt i kapittel 6 er det grunn til å tro at EMD vil vise en viss tilbakeholdenhet. Totrinnsstegen fører uansett til at spørsmålet om overlevering fra Norge bygger på et menneskerettslig instrument som ikke er bindende for Norge.

Karakteren av retten til rettferdig rettergang gjør spørsmålet om overlevering krevende. Rettigheten er av prosessuell karakter og stiller krav til hvordan rettergangen skal gjennomføres. Siden rettigheten stiller krav til statenes institusjoner, er den ikke særlig godt egnet for en vurdering etter totrinnsstegen. Samtidig gjør rettighetens karakter det mulig å avhjelpe mangler på et stadium av prosessen, dersom rettergangen som helhet er rettferdig. Dette gjør det krevende å vurdere hvilke mangler som er tilstrekkelig for at er en individuell risiko for krenkelse av kjerneinnholdet i retten til rettferdig rettergang. Dette taler for en høy terskel for at EMK artikkel 6 nr. 1 og pakten artikkel 47 (2) hindrer gjennomføring av arrestordre. Siden artikkel 6 nr. 1 gir rettsikkerhetsgarantier, kan det hevdes at generelle og systematiske mangler alltid vil medføre en reell risiko for krenkelse av kjerneinnholdet av rettigheten.

Det som virkelig gjør sakskomplekset krevende, er at retten til rettferdig rettergang er grunnleggende for EU og det europeiske samarbeidet. Uavhengighetskravet er en normering av rettsstatsprinsippet. Dette gjør at overleveringss spørsmålet har stor betydning for EUs integrasjonsprosjekt, noe EU-domstolen tar hensyn til ved sin tolkning. Selv om integrasjonshensynet ikke gjelder for Norge, har tolkningen av arrestordreloven § 8 (2) store politiske og diplomatiske implikasjoner som kan tale for ekstra tilbakeholdenhet.

Siden Norge deltar i systemet på EU og EU-statenes velvilje, har integrasjonshensynet betydning for tolkningen av arrestordreloven. En reell deltakelse i arrestordresystemet trumfer en tolkning av arrestordreloven som isolert sett er mer i tråd med EMKs forankring i Norge. En slik reell deltakelse i systemet har Høyesterett sikret ved å utvise stor lojalitet til EU-domstolens totrinnssteg. EMD skal vurdere om Høyesterett har tolket EMK korrekt i saken om overlevering. Uavhengig av EMDs konklusjon i saken, er det klart at ønsket om deltakelse i arrestordresystemet har stor betydning for norske domstolers tolkning av arrestordreloven og parallellavtalen.

KILDELISTE

Litteratur

- Aall (2022) Aall, Jørgen. *Rettsstat og menneskerettigheter 1: en innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter*. Bergen: Fagbokforlaget, 2022.
- Andenæs (2015) Andenæs, Mads, Andreas Motzfeldt Kravig og Eirik Bjørge. «Høyesterett og EMD: samspill, subsidiaritet og skjønnsmargin.» *Lov og Rett*, Årg. 54 nr. 5 (2015) s, 261-278. [Lest i Idunn.no].
- Arnesen (2022) Arnesen, Finn mfl. *Oversikt over EØS-retten*. Oslo: Universitetsforl., 2022.
- Bekkedal (2021a) Bekkedal, Tarjei «EMDs avgjørelse i Holship – kampen om det rettslige hegemoniet i Europa». *Lov og Rett* årg. 60 nr. 7 (2021) s. 391-392. [Lest i Idunn.no].
- Bekkedal (2021b) Bekkedal, Tarjei «Autonomy or Unity? Investment Protection (ISDS) and the Principle of Equality Before the Law». *European Papers* årg. 6, nr. 1 (2021) s. 713-739. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/496>.
- Bárd (2020) Bárd, Petra og John Morijn. «Luxembourg’s Unworkable Test to Protect the Rule of Law in the EU» *VerfBlog*, 18. april 2019. <https://doi.org/10.17176/20200418-182547-0>.
- Brownlie (2019) Brownlie, Ian «*Brownlie’s Principles of Public International Law*» 9. utg., ved James Crawford, Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Callawaert (2021) Callawaert, Johan. «The European arrest warrant under the European Convention on Human Rights: A matter of Cooperation, Trust, Complementarity, Autonomy and Responsibility.» I *“Europa lässt sich nicht mit einem Schlag herstellen” – 70 Jahre Europa-Institut der Universität des Saarlandes*. Marc Bungenberg, og Thomas Giegerich red., Saarbrücken: Nomos, 2021 s. 105-114. <https://johan-callewaert.eu/the-european-arrest-warrant-under-the-european-convention-on-human-rights/>.
- Callawaert (2022a) Callawaert, Johan. «Two-step examination of potential violations of fundamental rights in the issuing Member State: towards “systemic or generalised” differences with

- Strasbourg? Some considerations on the Opinion of Advocate General de la Tour in the case of Puig Gordi and Others (C-158/21).» (2022) <https://johan-callewaert.eu/two-step-examination-of-potential-violations-of-fundamental-rights-in-the-issuing-member-state-towards-systemic-or-generalised-differences-with-strasbourg/> hentet 01.04.2023.
- Callawaert, Johan. «No more common understanding of fundamental rights? About the looming fundamental rights patchwork in Europe and the chances for the current negotiations on EU-accession to the ECHR to help avoid it.» (2022) <https://johan-callewaert.eu/no-more-common-understanding-of-fundamental-rights-about-the-looming-fundamental-rights-patchwork-in-europe-and-the-chances-for-the-current-negotiations-on-eu-accession-to-the-echr-to-help-avoid-it/> hentet 04.04.2023.
- Callawaert, Johan. «General test made autonomous for the assessment of risks involved in the execution of a EAW: judgment of the CJEU in the case of Puig Gordi and Others.» (2023) <https://johan-callewaert.eu/general-test-made-autonomous-for-the-assessment-of-risks-involved-in-the-execution-of-a-eaw-judgment-of-the-cjeu-in-the-case-of-puig-gordi-and-others/> hentet 19.03.2023.
- Craig, Steve. «Institutions, Power and Institutional Balance.» I *The Evolution of EU Law*. Paul Craig og Gráinne de Búrca red., 3. utg. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 742-770.
- Daminova, Nasiya. «The ECHR Preamble vs. the European Arrest Warrant: balancing Human Rights protection and the principle of mutual trust in EU Criminal Law?» *Review of European and Comparative Law* årg. 49, nr. 2 (2022) s. 97-131. <https://doi.org/10.31743/recl.13109>.
- Dashwood, Alan mfl. *European Union Law*. 6. utg. Oregon: Hart Publishing, 2011.
- Einarsen, Terje og Eirik Holmøyvik. «Feil avgjørelser til feil tid: Høyesteretts nylige Polen-kjennelser.» *Rettt24.no*, 25. mars 2020, <https://rett24.no/articles/feil-avgjorelser-til-feil-tid-hoyesteretts-nylige-polen-kjennelser> hentet 17.09.2022.

- Ellingsen (2022) Ellingsen, Hilde «Reconciling Fundamental Social Rights and Economic Freedoms: The ECtHR's ruling in LO and NTF v. Norway (the Holship case).» *Common Market Law Review* årg. 59, nr. 2 (2022) s. 583-604. <https://doi.org/10.54648/cola2022036>.
- EU-kommisjonen (u.å.) EU-kommisjonen. «European arrest warrant.» (u.å) https://ec.europa.eu/info/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/european-arrest-warrant_en hentet 18.10.22.
- Finstad (2014) Finstad, Fredrik Bøckman. «Norges tilknytning til EUs justis og innenrikspolitikk.» I *Det norske paradoks*. Erik Oddvar Eriksen og John Erik Fossum red., Oslo: Universitetsforl., 2014, s. 89-113.
- Fredriksen (2006) Fredriksen, Halvard Haukeland og Knut Einar Skodvin. «Den europeiske menneskerettighetsdomstolens kontroll med vern av grunnleggende rettigheter i EF, EU OG EØS.» *Tidsskrift for Rettsvitenskap* årg. 119 nr. 4-5 (2021) s. 527-580. [Lest i Idunn.no].
- Fredriksen (2013) Fredriksen, Halvard Haukeland. «Betydningen av EUs pakt om grunnleggende rettigheter for EØS-retten.» *Jus-sens Venner* årg. 48 nr. 6 (2013) s. 271-399. [Lest i Idunn.no].
- Fredriksen (2020) Fredriksen, Halvard Haukeland og Stian Øby Johansen. «The EEA Agreement as a Jack-in-the-box in the Relationship Between the CJEU and the European Court of Human Rights?» *European Papers* Årg. 5 nr. 2 (2020) s. 707-743. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/421>.
- Fredriksen (2022) Fredriksen, Halvard Haukeland og Gjermund Mathisen. *EØS-rett*. 5. utg. Bergen: Fagbokforlaget, 2022.
- Fredriksen (2023) Fredriksen, Halvard Haukeland, Christophe Hillion og Sander Stokke. *Gjensidig tillit, gjensidig anerkjennelse og rettssikkerhet: Norges rapport til FIDE 2023*. 19. april 2023. <https://europarett.no/2023/04/19/gjensidig-tillit-gjensidig-ankjennelse-og-rettssikkerhet-norges-rapport-til-fide-2023/>.
- Grøstad (2020) Grøstad, Anne. *Internasjonalt strafferettslig samarbeid*. Oslo: Cappelen Damm, 2020.

- Gonçalves (2022) Gonçalves, Anabela Susana de Sousa. «The ECtHR's Bosphorous Presumption and the European Union's principle of mutual trust.» *JusGov Research Paper* no. 2022-05 (2022). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4088810>.
- Helmersen (2018) Helmersen, Sondre Torp, *Folkerett i et nøtteskall*. Oslo: Gyldendal, 2018.
- Hillion (2021) Hillion, Christophe og Halvard Haukeland Fredriksen. «The “special relationship” between the EU and the EEA EFTA States – free movement of EEA citizens in an extended area of freedom, security and justice: Ruska Federacija v. I.N» *Common Market Law Review* årg. 58 nr. 3 (2021) s. 851-876. <https://doi.org/10.54648/cola2021052>.
- Holmøyvik (2021) Holmøyvik, Eirik. «No Surrender to Poland: A Norwegian court suggests surrender to Poland under the EAW should be suspended in general.» *VerfBlog*, 2. november 2021, <https://dx.doi.org/10.17176/20211103-052947-0> hentet 26.10.2022.
- Holmøyvik (2022) Holmøyvik., Eirik. «Overlevering til eit polsk rettsvesen i strid med EMK artikkel 6 – Kommentar til HR-2022-863-A.» *Juridika*, 6. mai 2022, <https://juridika.no/innsikt/er-polen-en-rettsstat-hoyesterett-sa-ja> hentet 19.08.2022.
- Jacobs (2014) Jacobs, Francis G., Robin C.A. White og Clare Ovey. *The European Convention on Human Rights*. 6 utg., ved Bernadette Rainey, Elisabeth Wicks og Clare Ovey, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Jacobs (2021) Jacobs, Francis G., Robin C.A. White og Clare Ovey. *The European Convention on Human Rights*. 8 utg., ved Bernadette Rainey, Pamela McCormick og Clare Ovey, Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Janssens (2013) Janssens, Christine. *The Principle of Mutual Recognition in EU law*. Oxford: Oxford University press, 2021.
- Jorem (2022) Jorem, Henrik. «EUs sanksjoner kan bli prøvet for retten – bare i Norge». (2022) <https://www.dn.no/innlegg/jus/sanksjoner/menneskerettigheter/kronikk-eus-sanksjoner-kan-bli-provet-for-retten-bare-i-norge/2-1-1184226> hentet 01.05.2023.

- Kjølbros (2020) Kjølbros, Jon Fridrik. *Den Europæiske menneskerettighedskonvention: for praktikere*. 4. utg. København: Djøf Forlag, 2020.
- Lenaerts (2017) Lenaerts, Koen. «La vie après l'avis: Exploring the principle of mutual (yet not blind) trust» *Common Market Law Review* årg. 54 nr. 3 (2017) s. 805-840. <https://doi.org/10.54648/cola2017061>.
- Letsas (2007) Letsas, George. *A Theory of Interpretation of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Mancano (2021) Mancano, Leandro. «You'll never work alone: A systemic assessment of the European Arrest Warrant and judicial independence.» *Common Market Law Review* årg. 58, nr. 3 (2021) s. 683-718. <https://doi.org/10.54648/cola2021047>.
- Mathisen (2009) Mathisen, Gjermund. *Utlevering for straffbare forhold*. Oslo: Gyldendal, 2009.
- Pech (2019) Pech, Laurent og Patryk Wachowiec. «1095 Days Later: From Bad to Worse Regarding the Rule of Law in Poland (Part II).» *VerfBlog*, 17. januar 2019. <https://doi.org/10.17176/20190211-221846-0>.
- Pech (2021a) Pech, Laurent. «The Rule of Law.» I *The Evolution of EU Law*. Paul Craig og Gráinne de Búrca red., 3. utg. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 307-338.
- Pech (2021b) Pech, Laurent. «1825 Days Later: The End of the Rule of Law in Poland (Part II).» *VerfBlog*, 18. januar 2021 <https://doi.org/10.17176/20210119-024404-0>.
- Pech (2021c) Pech, Laurent og Sébastien Platon. «How Not to Deal with Poland's Fake Judges' Requests for a Preliminary Ruling.» *VerfBlog*, 28. juli 2021. <https://doi.org/10.17176/20210729-020032-0>.
- Peers (2015) Peers, Steve. «The EU's Accession to the ECHR: The Dream Becomes a Nightmare» *German Law Journal* årg. 16 nr. 1 (2015) s. 213-222. <https://doi.org/10.1017/S2071832200019489>.

- Peers (2021) Peers, Steve. «EU criminal law and police cooperation.» I *The Evolution of EU Law*. Paul Craig og Gráinne de Búrca red., 3. utg. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 742-770.
- Ruud (2017) Ruud, Morten. *Straffesaker i utlandet: Bistand og samarbeid*. Oslo: Universitetsforl., 2017.
- Ruud (2020) Ruud, Morten, Liv Christina Houck Egseth og Anne Grøstad. «Arrestordreloven: kommentarutgave» I *Juridika.no* 2020 hentet 05.05.2023.
- Ryssdal (2017) Ryssdal, Anders. «Holship: Høyesterett om håndhevelse av internasjonale forpliktelser» *Lov og Rett*, årg. 56, nr. 2. s. 67-68. [Lest i ldunn.no]
- Sandvig (2022) Sandvig, Jenny. «Karnov lovkommentar Den europeiske menneskerettskonvensjon med protokoller (norsk oversettelse)» I *Lovdata Pro* (2022) hentet 03.05.2022.
- Settem (2015) Settem, Ola Johan. *Applications of the 'Fair Hearing' Norm in ECHR Article 6(1) to Civil Proceedings : With Special Emphasis on the Balance Between Procedural Safeguards and Efficiency*. Cham: Springer International Publishing, 2015.
- Settem (2016) Settem, Ola Johan. «Subsidiaritetsprinsippet og skjønsmarginen i EMK-retten» *Jussens Venner* årg. 51, nr. 3 (2016) s. 119-141. [Lest i ldunn.no]
- Skre (2017) Skre, Alf Butenschøn. «Norske myndigheters fullbyrdelse av en europeisk arrestordre» *Stortingets utredningsseksjon perspektiv* nr. 01 (2017). <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/utredningsseksjonen/perspektiv/perspektiv-01-2017.pdf>.
- Smith (2021) Smith, Eivind. *Konstitusjonelt demokrati*. 5. utg., Bergen: Fagbokforlaget, 2021.
- Stokke (2022) Stokke, Sander. «Polske rettsstatsutfordringer for norske domstoler.» *Lovdata LD-2022-2* (2022) [Lest i Lovdata Pro].
- Stokke (2023) Stokke, Sander. *Arrestasjon og integrasjon: Om Norges tilknytning til EUs arrestordresamarbeid: rettslige hindringer for overlevering av norske borgere på grunnlag av*

arrestordreloven. Oslo: Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2023.

- Strand (2015) Strand, Vibeke Blaker og Kjetil Mujezinović Larsen. *Menneskerettigheter i et nøtteskall*. Oslo: Gyldendal, 2015.
- Sørensen (2004) Sørensen, Christian Børge. «Læren om statens skjønnsmargin etter EMK og betydningen for norsk domstolskontroll med forvaltningen.» *Tidsskrift for Rettsvitenskap* årg. 117, nr. 1-2 (2004) s. 134-196. [Lest i Idunn.no]
- Top (2021) Top, Sibel og Paul De Hert. «Castaño avoids a clash between the ECtHR and the CJEU, but erodes Soering. Thinking human rights transnationally.» *New Journal of European Law* årg. 12 nr. 1 (2021) s. 52-68. <https://doi.org/10.1177/2032284420979746>.
- Tridimas (2006) Tridimas, Takis. *The General Principles of EU Law*. 2. utg., Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Xanthopoulou (2018) Xanthopoulou, Ermioni. «Mutual trust and rights in EU criminal and asylum law: Three phases of evolution and the uncharted territory beyond blind trust.» *Common Market Law Review* årgnr. 2018 vol.55 (2) s. 489-509.
- Xanthopoulou (2020) Xanthopoulou, Ermioni. *Fundamental Rights and mutual trust in the area of freedom, security and justice*. Oxford: 2020.

Norske rettskilder

Lover og forskrifter

- 1814 Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov [Grunnloven]
- 1975 Lov 13. juni 1975 nr. 39 om utlevering av lovbrytere m.v. [utleveringsloven].
- 1981 Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven).
- 1992 Lov 27. november 1992 nr. 109 om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven).

- 1999 Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
- 2012 Lov 20. januar 2012 nr 4. om pågriping og overlevering til og frå Noreg for straffbare forhold på grunnlag av ein arrestordre (arrestordreloven).

Forarbeider og offentlige dokumenter

Norges offentlige utredninger (NOU)

- NOU 2012: 2 Utenfor og innenfor: Norges avtaler med EU
- NOU 2022: 15 Utleverings- og arrestordreloven

Proposisjoner og innstillinger til Stortinget

- Prop. 137 LS (2010-2011) Lov om pågriping og overlevering til og frå Noreg for straffbare forhold på grunnlag av ein arrestordre (arrestordreloven) og om samtykke til inngåing av avtale 28. juni 2006 mellom EU, Island og Noreg om overleveringsprosedyre mellom partane.
- Innst. 68 L (2011-2012) Innstilling frå justiskomiteen om lov om pågriping og overlevering til og frå Noreg for straffbare forhold på grunnlag av ein arrestordre (arrestordreloven) og om samtykke til inngåing av avtale 28. juni 2006 mellom EU, Island og Noreg om overleveringsprosedyre mellom partane.

Øvrige stortingsdokumenter

- Dok.nr. 16 (2011-2012) Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven. Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven, avgitt 19. desember 2011.

Forvaltningspraksis

Justis- og beredskapsdepartementet. Rundskriv om nordisk-europeisk arrestordre, 19. februar 2020. Dokumentnr. G-02/2020. [Lest i Lovdata Pro].

Rettspraksis

Høyesterettspraksis

Rt. 2011 s. 1532.

Rt. 2015 s. 93 (Maria).

HR-2016-2554-P (Holship).

HR-2017-1297-A.

HR-2020-553-U.

HR-2020-560-U.

HR-2020-1955-U.

HR-2021-2178-U.

HR-2021-2367-U.

HR-2022-863-A.

Underrettspraksis

LB-2020-140413.

TVES-2021-144871.

TBUS-2021-71926.

LB-2021-143793.

LB-2021-166203.

Internasjonale rettskilder

Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD)

Colozza v. Italy	<i>Case of Colozza v. Italy</i> , 9024/80, 12. februar 1985.
Soering v. the United Kingdom	<i>Case of Soering v. the United Kingdom</i> , no. 14038/1988, 7. juli 1989.
Al-Adsani v. the United Kingdom	<i>Case of Al-Adsani v. the United Kingdom</i> , no. 35763/97, 21. november 2001.
Mamatkulov and Askarov v. Turkey	<i>Case of Mamatkulov and Askarov v. Turkey</i> , nos. 46827/99 and 46951/99, 4. februar 2005.
Bosphorus v. Ireland	<i>Case of Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland</i> , no. 45036/98, 30. juni 2005.
Sejdovic v. Italy	<i>Case of Sejdovic v. Italy</i> , no. 56581/00, 1. mars 2006.

Cenaj v. Grece and Albania	<i>Cenaj c. Greece et Albanie</i> , no. 12049/06, 4. oktober 2007.
Saadi v. Italy	<i>Saadi v. Italy</i> , no. 37201/06, 28. februar 2008.
M.S.S. v. Belgium and Greece	<i>Case of M.S.S. v. Belgium and Greece</i> , no. 30696/09, 21. januar 2011.
Stapelton v. Ireland	<i>Stapelton v. Ireland</i> , no. 56588/07, 4. Mai 2010.
Ahorugeze v. Sweden	<i>Case of Ahorugeze v. Sweden</i> , no. 37075/09, 27. oktober 2011.
Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom	<i>Case of Othman (Abu Qatada) v. the United Kingdom</i> , no. 8139/09, 17. januar 2012.
Michuad v. France	<i>Case of Michuad v. France</i> , no. 12323/11, 6. desember 2012.
Al Nashiri v. Poland	<i>Case of Al Nashiri v. Poland</i> , no. 28761/11, 24. juli 2014.
Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland	<i>Case of Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland</i> , no. 7511/13, 24. juli 2014.
Avotiņš v. Latvia	<i>Case of Avotiņš v. Latvia</i> , no. 17502/07, 23. mai 2016.
Harkins v. the United Kingdom	<i>Harkins v. the United Kingdom</i> , no. 71537/14, 15. juni 2017.
Pirozzi v. Belgium	<i>Affaire Pirozzi c. Belgique</i> , no. 21055/11, 17. april 2018.
Al Nashiri v. Romania	<i>Case of Al Nashiri v. Romania</i> , no. 33234/12, 31. mai 2018.
Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (a)	<i>Case of Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland</i> , no. 26374/18, 12. mars 2019.
Romeo Castaño v. Belgium	<i>Case of Romeo Castaño v. Belgium</i> , no. 8351/17, 9. juli 2019.

Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland (b)	<i>Case of Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland</i> , no. 26374/18, 1. desember 2020.
Bivolaru and Moldovan v. France	<i>Affaire Bivolaru et Moldovan c. France</i> , nos. 40324/16 and 12623/17, 25. mars 2021.
Xero Flor w Polsce sp. z o. o. v. Poland	<i>Case of Xero Flor w Polsce sp. z o. o. v. Poland</i> , no. 4907/18, 7. mai 2021.
LO and NTF v. Norway	<i>Case of Norwegian Confederation of Trade Unions (LO) and Norwegian Transport Workers' Union (NTF) v. Norway</i> , no. 45487/17, 10. juni 2021
Reczkowicz v. Poland	<i>Case of Reczkowicz v. Poland</i> , no. 43447/19, 22. juli 2021.
Dolińska Ficek and Ozimek v. Poland	<i>Case of Dolińska Ficek and Ozimek v. Poland</i> , no. 49868/19 og 57511/19, 8. november 2021.
Advance Pharma sp. z. o.o v. Poland	<i>Case of Advance Pharma sp. z. o.o v. Poland</i> , no.1469/20, 3. februar 2022.
Grzęda v. Poland	<i>Case of Grzęda v. Poland</i> , no. 43572/18, 15. mars 2022.
Liu v. Poland	<i>Case of Liu v. Poland</i> , no. 37610/18, 6. oktober 2022.
Knihinicki v. Norway	<i>Knihinicki v. Norway</i> , no. 36356/22, 21. mars. 2023.

EU-domstolen

Joined cases C-411/10 and C-493/10 N.S. v. Secretary of State for the Home Department and M. E. and Others v Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform	ECLI:EU:C:2011:865
Case C-396/11 Cipirian Vasile Radu	ECLI:EU:C:2013:39

Opinion 2/13 of the Court on Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms	ECLI:EU:C:2014:2454
Joined cases C-404/15 and C-659/15 PPU Aranyosi and Căldăraru v. Generalstaatsanwaltschaft	ECLI:EU:C:2016:198
Case C-182/15 Petruhhin v Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra	ECLI:EU:C:2016:630
Case C-452/16 Poltorak	ECLI:EU:C:2016:858
Case C-477/16 PPU Kovalkovas	ECLI:EU:C:2016:861
Case C-216/18 PPU LM	ECLI:EU:C:2018:586
Opinion 1/17 of the Court on EU Canada Trade Agreement	ECLI:EU:C:2019:341
Joined cases C-508/18 and C-82/19 PPU OG and PI	ECLI:EU:C:2019:456
Joined cases C-585/18, C-624/18 and C-625/18 A. K. and Others v Sąd Najwyższy, CP v Sąd Najwyższy and DO v Sąd Najwyższy	ECLI:EU:C:2019:982
Opinion of Advocate General Tanchev on Case C-897/19 PPU	ECLI:EU:C:2020:128
Case C-897/19 PPU Ruska Federacija v. I.N.	ECLI:EU:C:2020:262
Case C-824/18 A.B. and Others v Krajowa Rada Sądownictwa and Others	ECLI:EU:C:2021:153
Case C-488/19 JR	ECLI:EU:C:2021:206
Case C-665/20 PPU X	ECLI:EU:C:2021:339
Case C-8/20 L.R. v. Bundesrepublik Deutschland	ECLI:EU:C:2021:404

Joined cases C-562/21 PPU and C-563/21 PPU X and Y v. Openbaar Ministerie	ECLI:EU:C:2022:100
Case C-69/21 X v Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid	ECLI:EU:C:2022:913
Case C-158/21 Lluís Puig Gordi and Others	ECLI:EU:C:2023:57

Traktater og konvensjoner

EMK	<i>Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter</i> , Roma 4. november 1950. [Offisiell norsk oversettelse].
VCLT	<i>The Vienna Convention on the Law of Treaties</i> , Vienna 23 May 1969.
Schengen-konvensjonen	<i>CONVENTION IMPLEMENTING THE SCHENGEN AGREEMENT of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders</i> , 19 June 1990.
Schengen-tilknytningsavtalen	Avtale mellom Rådet for Den europeiske union og Island og Norge om de sistnevnte statenes tilknytning til gjennomføringen, anvendelsen og videreutviklingen av Schengenregelverket, Brussel 18. mai 1999.
EØS-avtalen	<i>EØS-avtalen – Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde</i> . Oporto 2. mai 1992.
Rammebeslutningen	<i>2002/584/JHA: Council Framework Decision of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States - Statements made by certain Member States on the adoption of the Framework Decision</i> , 13 June 2002.
Parallellavtalen	<i>Agreement between the European Union and the Republic of Iceland and the Kingdom of Norway on the surrender procedure between the Member</i>

States of the European Union and Iceland and Norway, 28 June 2006.

TEU	<i>Treaty on European Union. Consolidated version 2016 (EUT 2016/C 202/01).</i>
TFEU	<i>Treaty on the Function of European Union. Consolidated version 2016 (EUT 2016/C 202/01).</i>
Pakten	<i>Charter of Fundamental Rights of the European Union. Consolidated version 2016 (EUT 2016/C 202/02).</i>

Praksis fra mellomstatlige organisasjoner

EU-kommisjonen. *Reasoned Proposal in accordance with Article 7 of the Treaty on European Union regarding the Rule of Law in Poland: Proposal for a Council Decision on the determination of a clear risk of a serious breach by the Republic of Poland of the rule of law.* COM(2017) 835 final (20. desember 2017). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017PC0835>.

Stortingets utredningsseksjon yter faglig bistand til representanter, partigrupper og komiteer i Stortinget basert på spørsmål fra den enkelte oppdragsgiver.

Seksjonen publiserer også egeninitierte notater som gjøres allment tilgjengelig. Enkelte av notatene er utarbeidet av eksterne fagpersoner og forskningsmiljøer på oppdrag fra Stortingets utredningsseksjon.

Siste utgivelser:

- 01/23 *Omgjøring avugyldige konsesjoner – Særlig om betydningen av konsesjonærens innrettelse*
- 02/22 *Regjeringens opplysningsplikt overfor Stortinget. Særlig om regjeringens plikt til å gi Stortinget «nødvendige» opplysninger om EØS-rett ved fremleggelsen av lovsaker*
- 01/22 *Domstolsprøving i klima- og miljø saker - Om betydningen av Stortingets involvering*
- 02/21 *Innsatsfordelingsforordningen - om gjennomføring i norsk rett og privates søksmålsadgang*
- 01/21 *EØS-rettslige krav til miljøtilstanden i kystvann. Om vanddirektivets betydning for fiskeoppdrett i sjø*
- 01/20 *Det arktiske parlamentarikersamarbeidet*
- 02/19 *Fra Brussel til Bastøy. Om EØS-rettens krav til den nasjonale strafferetten*
- 01/19 *Om representantforslag i Stortinget*
- 04/18 *Om «krig» i Grunnloven § 26*
- 03/18 *Grenseløse helsetjenester*
- 02/18 *Internasjonal investeringsrett. En innføring i rettssystemet og en analyse av voldgiftspraksis fra 2016*
- 01/18 *Mistillitsforslag, kabinettsspørsmål og kritikkforslag – en oversikt*
- 03/17 *Om Norges tilknytning til EUs finansbyrå*
- 02/17 *Fengselsstraff på livstid*
- 01/17 *Norske myndigheters fullbyrdelse av en europeisk arrestordre*
- 02/16 *Gjemt, men ikke glemt. Avveining mellom personvern og informasjonsfrihet ved avindeksering av lovlig publiserte personopplysninger*
- 01/16 *Regjeringsskonferansene: Utenfor Stortingets rekkevidde?*
- 03/15 *Innføring av nye, kostbare legemidler og metoder – systemer i utvalgte land*
- 02/15 *Støtteordninger og skattefordeler for barnefamilier – dagens regelverk og historisk utvikling*
- 01/15 *Om den EØS-rettslige adgangen til å kjøpekraftsjustere trygdeytelser*
- 02/14 *Konsesjonssystemet for markedsplasser for finansielle instrumenter*
- 01/14 *Mistillitsforslag, kabinettsspørsmål og kritikkforslag – en oversikt*
- 06/13 *Om stortingsforlik*
- 05/13 *Dokumentinnsyn hos EU-kommisjonen og EFTAs overvåkningsorgan*
- 04/13 *Statistikk om Stortinget*
- 03/13 *Endringer i Stortingets forretningsorden 1945–2013*
- 02/13 *Stemmerettsjubileet 2013: Kampen for kvinners stemmerett*
- 01/13 *Lokale tilknytningskrav og EØS-avtalens regler om de fire friheter*
- 04/12 *Uavhengige finanspolitiske råd i andre land – relevans for Norge?*
- 03/12 *Bruker Norge mye eller lite til helseformål sammenlignet med andre land?*
- 02/12 *EØS-avtalens statsstøtteregler – muligheten til å benytte skatte- og avgiftsregler som miljøpolitisk virkemiddel*
- 01/12 *Bevissspørsmål ved EU-domstolens prøving av proporsjonalitetsprinsippet*
- 04/11 *Kravet om et grenseoverskridende element*
- 03/11 *Økonomiske og administrative lovgivningshensyn i EØS-retten – nasjonale myndigheters handlefrihet på det indre marked*
- 02/11 *Norges nordlige og arktiske ressurser*
- 01/11 *Anna Rogstad – første kvinne på Stortinget i 1911*
- 03/10 *Grunnloven § 93 og unntaket for «lite inngripende» myndighetsoverføring*
- 02/10 *Mistillitsforslag og kabinettsspørsmål – en oversikt*
- 01/10 *Norske bruksreguleringer og EØS-retten: hindrer EØS-avtalen det norske forbudet mot bruk av vannscooter?*

ISSN 1890-2545 (ELEKTRONISK UTG.)
ISBN 978-82-8196-204-0 (ELEKTRONISK UTG.)
ISSN 1890-2537 (TRYKT UTG.)
ISBN 978-82-8196-203-3 (TRYKT UTG.)

